

شب قدر

(اعمال و فضیلت)

مؤلف: ناصر باقری بیدهندی

این کتاب توسط مؤسسه فرهنگی - اسلامی شبکه الامامین الحسنین علیهم السلام بصورت الکترونیکی برای مخاطبین گرامی منتشر شده است.

لازم به ذکر است تصحیح اشتباهات تایی احتمالی، روی این کتاب انجام نگردیده است.

سوره قدر

﴿بسم الله الرحمن الرحيم﴾

﴿انا انزلناه في ليلة القدر * وما ادراك ما ليلة القدر * ليلة القدر خير من
الف شهر * تنزل الملائكه و الروح فيها باذن ربهم من كل امر * سلام هي حتى

مطلع الفجر﴾

﴿صدق الله العلي العظيم﴾

سرآغاز

بسم الله الرحمن الرحيم - الحمد لله رب العالمين، و الصلاة و السلام على الرسول الاعظم، محمد و آله الطيبين الطاهرين، حملة الشريعة و قادة البشرية.

قدر را قدر بدانیم

شب قدر، پر ارزش ترین وقت سال است، سرنوشت آدمی در همین هنگام مشخص می شود. قرآن در شب قدر نازل شده است، لذا به برکت نزول قرآن و فرشتگان و روح^(۱) در این شب، جهت سر و سامان دادن به امور بندگان، قدر و منزلت خاصی دارد؛ از بهترین شب های سال است که مسلمانان اجتماع و اتحاد و برادری خود را، به نمایش می گذارند.

شبی که هر کس آن را درک کند و احیا بدارد، گناهانش آمرزیده خواهد شد و زندگی تازه ای خواهد یافت.

شبی است پر برکت که سرنوشت همه موجودات در آن مقدر می گردد. استاد محمد رضا حکیمی در مورد این شب گفتاری ارزنده دارد که ذیلا به قسمتی از آن اشاره می شود:

«آن شب که باید شکوائیه هجران را در نوردید و به امید وصل و دیدار بیدار نشست و از جام طهور «سلام» تا «مطلع فجر» سرمست بود، کدام شب است؟ آن شب، که شاعر حافظ قرآن با الهام گرفتن از قرآن آن را «شب وصل» می نامد و نامه هجران را در آن شب طی شده و پایان یافته می خواند، کدام شب نورانی و دل افروز است؟

شبی که باید در عاشقی ثابت قدم بود، در طلب کوشید و بیدار ماند و دیدار جست و احیا گرفت و به نیایش پرداخت و کار خیر کرد و صالحات به جا آورد

و به نیازمندان رسید و دانایی طلبید و مذاکره علم کرد؛ شبی که در آن، کاری بی اجر نخواهد ماند.

شبی که باید به یاد روی آن محبوب عزیز، آن یار آواره از دیار و پنهان رخسار، با دردمندی های عاشقانه نالید و دیدار روی او را از خدای طلبید... شب وصل است و طی شد نامه هجر^(۲) سلام فیه حتی مطلع الفجر دلا در عاشقی ثابت قدم باش که در این ره نباشد کار بی اجر بر آ ای صبح روشن دل خدا را که بس تاریک می بینم شب هجر دلم رفت و ندیدم روی دلدار غان از این تطاول، آه از این زجر^(۳) حافظ در این غزل به ویژه با تضمین کلمات قرآنی (سوره قدر) همه و همه به این معانی اشاره دارد: «شب قدر» و رابطه آن با امام و غیبت، ثابت قدم بودن در عاشقی، اگر چه مشکلات در کار باشد آرزوی ظهور و دمیدن صبح وصال به امید رهایی از شب تاریک هجران و سرانجام شکوه از طولانی بودن دوران فراق....

آری، حافظ از دوری و مهجوری یار می نالد، اما با نظر به حقیقت امر می خواهد تا همگان در راه عشق و عاشقی، ثابت قدم باشند.^(۴)

شب قدر، شب جدایی اولیاء الله و اولیای شیطان است. شب قدر، شب دعا و ندبه و شب نزول رحمت عام و کرم خداوندی است؛ شب آشتی بنده با خداوند و توبه و انابه و زدودن تیرگی های گناه از دل و شب خودسازی و نزدیک شدن به پروردگار است، زیرا که اوست: «قابل التوبات» و «مجیب الدعوات» و «ستار العیوب» و «غافر الخطیئات».

عزت و احترام این شب تا بدان حد است که قرآن درباره آن می گوید:
﴿لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ﴾^(۵) شبی است که انجام اعمال عبادی در آن با
عبادت هزار ماه برابر است.^(۶)

شب‌هایی که هر لحظه آن تا سپیده دم توأم با درود فرشتگان، سلام و سلامتی و
رحمت و نیکی و ایمنی و فرخندگی است.

این شب، شیاطین در بند اسارتند و زمینه برای انجام دادن کارهای خداپسند
و مفید به حال فرد و جامعه مهیاتر است؛ مؤمنان در آن شب از وسوسه‌ها و
کید شیاطین در امان خواهند بود.

این شب، شب معین کردن روزی افراد است و بندگان به اندازه تلاش و
جهدی که در عبادت داشته‌اند، پاداشی دریافت کرده و سهم می‌برند.

صاحب تفسیر کشف الاسرار می‌گوید: اندر این شب، خطاب می‌آید که
«لِيقُمُ الْقَائِنُونَ، این المستغفرون؟» کجايند جوانمردان شب خيزان که در آرزوی
دیدار با بی‌خوابی، بی‌آرام بوده‌اند و در راه عشق شربت بلا نوشیده‌اند تا ما
خستگی ایشان را مرهم نهمیم و اندرین شب قدر ایشان را با قدر و منزلت باز
گردانیم که امشب، شب نوازش بندگان است و وقت توبه عاصیان...»^(۷)

شب یادآوری نعمت‌های مادی و معنوی الهی است (نعمت ایمان و اسلام،
نعمت رهبری و ولایت فقیه، نعمت سلامتی و عافیت، نعمت فکر و اندیشه و...)

«شب وصال نبی ختمی و ليله وصول عاشق حقیقی به محبوب خود.»^(۸)

شب‌هایی که به قول شاعر:

بهترین وقت عبادت در صیام	ليلة القدر است با فضل تمام
بُد شب احیا شب خیر و امید	هم برات و هم نجات و هم نوید
رحمت است و مغفرت یکسر تمام	کسب هر فیض و فضیلت در مقام

نور بود از سر به پا مستور بود
 باز گردد هر دری در آسمان
 بس مبارک بوده امشب با یقین
 تنگ گردد، صحن گیتی بر ملک
 زان که امشب، طاعت اندر خاکدان
 لیلة القدر است و بی شبهه به دهر
 افضل و اعلی بود، من الف شهر^(۹)
 شب عروج انسان است، از خاک به افلاک؛ این شب با عظمت در رمضان واقع
 است که ماه خدا و با فضیلت ترین ماه هاست و روزهایش بهترین روزها و
 ساعاتش بهترین ساعات است.^(۱۰)

شب بیدار ماندن و بیدار کردن، آگاه شدن از مکتب و دسیسه های دشمن،
 تذکر دادن و یادآوری.

امشب آن نیست که در خواب رود چشم ندیم
 خاک را زنده کند، تربیت باد بهار
 بوی پیراهن گم کرده خود می شنوم
 ای رفیقان سفر، دست بداریم از ما
 دجب از کشته نباشد به در خیمه دوست
 خواب در روضه رضوان نکنند اهل نعیم
 سنگ باشد که دلش زنده نگردد به نسیم
 گر بگویم، همه گویند ضلالی است قدیم
 که بخواهیم نشستن به در دوست مقیم
 عجب از زنده که چون جان به در آورد سلیم

هر که رو از خدا بگرداند
 بارالها تو را همی خوانم
 تو به دادم برس، به هر دو سرای
 شب قدر است، از خدای بخواه
 ای حسامی به خود گرای امشب
 در شب قدر جبرئیل امین
 در هلاکت همی فرو ماند
 من ره رشد خود نمی دانم
 ره فرمان خود، به من بنمای
 نکند ناامید، لطف اله
 هر چه خواهی ز لطف حق بطلب
 می شود نازل، از سما به زمین

بیرق نور می کند، سر و پا بر سر کعبه از طریق صفا
 بندگان را صلاهی عام دهد از شراب طهور جام دهد
 قدر خود را، هر آن که می داند تا سحر، او خدای می خواند
 چون سحر شد، ندا رسد از دوست که به عاصی، کرم بسی نیکوست
 تائبان را تمام می بخشد خالق لم یلد و لم یولد
 ای حسامی به حق گرای از جان هر شبت هست قدر، قدر بدان ^(۱۱)
 آری لیلة القدر شبی است که بیداردلان شب زنده دار طاعتی افزون تر و
 نیایشی عاشقانه تر دارند.

شبی که انسان های مومن، آن را با اعمالی چون: یاد خدا، مناجات و دعا،
 تلاوت قرآن، نماز شب، گریستن بر خطاها، مطالعه و تحقیق و... زنده نگه می
 دارند.

در شب ها و سحرهای این ماه نورانی، لحظه های تابندگی خاصی دارند؛
 زبان ها عطر ذکر دارند و بوی خدا می دهند؛ دست ها بوی تسبیح دارد و
 استغفار و «مصحف». ^(۱۲)

در این شب های نورانی قلوب مستعد نورباران می گردند و انسان به سر حد
 کمال خود می رسد و هستی به ثمر می نشیند و به همین علت پیامبر اسلام
 ﷺ، همواره اصحاب و یارانش را به درک و بهره برداری کامل از فیوضات
 این شب تشویق و ترغیب می کرده است.

شبی که امام زین العابدین و فخر الساجدین علیه السلام در دعای شریف ابوحمزه
 ثمالی تقاضای درک آن و توفیق عبادت در آن را از خدای خویش خواستار
 شده است و خواست مومنان نیز در ادعیه روزانه ماه رمضان همین است. ^(۱۳)

شبی که پیامبر خدا ﷺ رختخواب را جمع می کرد، خود را برای عبادت بیشتر مهیا می نمود^(۱۴) و در مسجد به اعتکاف می پرداخت.

حضرت فاطمه علیها السلام نیز نمی گذاشت فرزندانش در این شب با شرافت بخوابند؛ هر وقت خواب بر یکی از آنها غلبه می کرد، مقداری آب به صورت او می پاشید.^(۱۵)

شبی که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم درباره اش می فرمود:

﴿ان الشيطان لا يخرج في هذه الليلة حتى يضيء فجرها ولا يستطيع فيهما ان ينال احدا بجبل اءوداء او ضرب من ضروب الفساد ولا ينفذ فيها سحر ساحر.﴾^(۱۶)

شیطان در این شب بیرون نیاید تا آن که صبح طلوع کند و قدرت آسیب رساندن به کسی را ندارد و سحر هیچ ساحری در این شب اثر نکند.

شبی که برات آزادی از آتش جهنم و خوش بختی و سعادت دو جهان، نصیب مومنان و زنده دلان می گردد.

شبی که ليله البراتش گویند و در مورد کثرت فیضش، لسان الغیب (خواجه حافظ) چنین سروده است:

دوش وقت سحر از غصه نجاتم دادند واندر آن ظلمت شب آب حیاتم دادند
چه مبارک سحری بود و چه فرخنده شبی آن شب قدر که این تازه براتم دادند^(۱۷)

شبی که عالم بزرگ شیعه، مرحوم آیه الله حاج محمد ابراهیم کلباسی - صاحب کتاب اشارات الاصول - برای به دست آوردن فیض و فضیلت آن، یک سال، شب تا صبح به عبادت پرداخت.^(۱۸)

شبی که خداوند آن را از میان شب ها برگزیده است، همان طور که از بین موجودات، انسان و از جمع پیامبران، محمد صلی الله علیه و آله و سلم و از بین بردن مکاتب، اسلام و از بین خانه های روی زمین، کعبه و از بین سنگها، حجر الاسود و از بین کتب

آسمانی، قرآن و از میان راه ها، صراط مستقیم، و از میان سوره های قرآنی، یس و از میان روزهای هفته، جمعه و از میان ماه ها، رمضان را انتخاب کرده (۱۹) و از جمع بنی هاشم، نیز هفت نفر را برگزیده است.

شب‌ی که به گفته آن دانشمند اسلامی: «نسیم روح افزای رحمت پروردگار، همراه با صفیر جان بخش پرواز فرشتگان، ارواح خفتگان جهان مادیت را بیدار می کند و دل‌های پژمرده اسیران بند هوس را نور و صفا می بخشد و در کالبد قربانیان دیو نفس، روح تازه ای می دمَد.

بنده خطاکار شرمنده گرفتار، با عنایت آفریدگار از خواب غفلت بیدار می شود و با زبان حال، پیشانی بر آستان ایزد متعال نهاده و می گوید:

یا رب ز گناه خویش، شرمنده منم بر هر چه عقوبت است، زبنده منم
غفار تویی، غنی تویی، شاه تویی بدکار منم، گدا منم، بنده منم
شب‌ی که مومنان عاشق برای وصول به معرفت آن از ابتدای ماه رمضان تا شب بیست و سوم سوره «الدخان» و یا صد مرتبه سوره «قدر» را می خوانند و چون شب بیست و سوم فرا رسد، دل را محکم می دارند و گوش های خود را برای شنیدن رازها می گشایند؛ (۲۰) از این رو شب قدر از جمله «لیالی عشر» که خداوند در قرآن به آن سوگند خورده، شناخته شده است.

شب‌ی که ملائک مهمان اهل زمینند.

شب با عظمتی که درک کُنهِ و حقیقت آن برای انسان های عادی، غیر ممکن است: ﴿وَمَا أَعْدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ﴾

این شب، مهلتی برای همه کسانی است که در عمر تاریک و ننگین خود به بیراهه رفته اند تا لحظه ای به خود آیند و اندیشه کنند که: «چیستند»، «کیستند» و «از کجا آمده اند و به کجا می روند» و تا فرصت باقی است به جبران گذشته

ها بپردازند و با توبه و استغفار خود را از سقوط حتمی، برهانند و زندگی آینده خویش را با الگوی «قرآن و عترت» شکل دهند.

شب‌بی که انسان فرصتی دوباره می‌یابد تا با «مطالعه و تحقیق»، «بحث و گفت‌وگو» و «غور در قرآن و سنت» شیرینی معرفت خداوندی را درک کند و با تقویت درجات ایمان و یقین، در جهت سیر الی الله و عروج به عالم بالا حرکت کند.

شب‌بی که موسم ناله و نجوا، خضوع و خشوع و تحلیل و تسبیح است.

شب انسان کامل است و شب کمال انسان.

این شب، شام تعظیم است، بندگان شایسته خدا در این لحظه‌های نورانی به عظمت و بزرگی می‌رسند.

کثرت نام لیلة القدر دلیل بر عظمت آن است و این همه صفات والا کافی است که مسلمانان «شب قدر» را بزرگ شمارند و هر یک به اندازه ایمان و اندیشه خود از آن بهره‌جویند، ولی متأسفانه افراد بسیار از ارزش آن غفلت می‌ورزند و از این فرصت طلایی و استثنایی استفاده نمی‌کنند و از برکات آسمانی و خیرات فراوان و فیوضات سرشارش بی‌بهره می‌مانند؛ آنان در دام ابلیس اسیر گشته و در حجاب‌های ظلمانی گرفتار آمده‌اند، از این رو قدر و منزلت این شبها را فراموش کرده، زیباترین نعمت‌های خداوندی را از دست می‌دهند؛ ولی مومنان وارسته از قیود مادی و حجب ظلمانی که در عطش قرب الی الله می‌سوزند، مامورند تا این شب عزیز را فراموش نکنند و در بزرگداشت آن، بکوشند و آن را قدر بدانند، زیرا این لحظه‌های طلایی همیشه نصب آدمی نمی‌شود.

خوشا به حال کسی که در این شب به انجام اعمال مخصوص توفیق یابد و این فرصت های گران بها و لحظه های گرانبدر را مغتنم شمارد و از سفره گسترده ضیافت الهی بهره مند شود!

آفرین بر کسی که اهمیت «شب قدر» را دریابد و در این شب ارتباط خود را با قرآن و علی علیه السلام، این دو سرمایه نفیس و یادگاران جاودانه نبوی، محکم کند و برای همیشه از آن دو جدا نگردد.

پیشتان این میدان

تا آنجا که از کتاب های تراجم و فهرست ها به دست می آید، درباره «لیلة القدر» کتاب ها و رساله های مستقلی نوشته اند، از جمله: تعیین لیلة القدر، مولی اسماعیل خواجویی، که در جلد اول مجموعه رویت هلال چاپ شده است.

شب قدر، سید ابوالحسن رفیعی قزوینی. ^(۲۱)

شب قدر، شهید شیخ علی اکبر اژه ای.

تفسیر سوره القدر، محمد محیی الدین گلشن نما فتح الله (دار الکتب) قاهره.

^(۲۲)

لیلة القدر، حاج آقا مجتبی عراقی.

لیلة القدر، فرح قطیفی. ^(۲۳)

حول لیلة القدر، علی کریمی جهرمی (دست نوشت).

درباره خصوصیات «شب قدر»، سخنانی بر زبان مردم رانده می شود که هرگز با مقام ارجمند و روحانی این شب رابطه ای ندارد؛ ^(۲۴) این سخنان حتی در نزد علما نیز به قدری رواج یافته است، که در بعضی از نوشته ها یا گفتارهایشان چیزهایی دیده یا شنیده می شود، که مردم را از جنبه روحی شب

قدر باز داشته و آنها را به ظواهر مادی سرگرم می نماید و طبیعی است که با وجود سرگرمی هایی که نه به کار روح می خورد و نه دل را بیدار، انسان را در حجاب هایی ظلمانی، گرفتار می سازد.

توجه به این سخنان رایج درباره شب قدر باعث شد در حد استطاعت و توفیق، رساله ای مستقل در این خصوص تهیه کنم و در دسترس خوانندگان عزیز قرار دهم.

امید است که این جزوه، در روشن ساختن شرافت و اعمال این شب تاریخی و بزرگ مؤثر و مفید واقع شود و اثری سازنده در افکار مطالعه کنندگان عزیز به جا گذارد و مورد پسند ارباب فضل و دانش قرار گیرد. از خداوند متعال می خواهیم که در هر حال ما را به راه راست بدارد و لحظه ای ما را به خود وانگذارد. ربنا تقبل منا، انک انت السميع العليم.

قم - حوزه علمیه

ناصر باقری بیدهندی

۱۵ محرم ۱۴۱۱ ه. ق

۱۶ مرداد ۱۳۶۹ ه. ش

در نام گذاری ليله القدر

در وجه تسمیه این شب مبارک به شب قدر و جوهی را ذکر کرده اند، از آن جمله:

۱. چون شب شریفی است به آن ليله القدر می گویند؛ یعنی شبی که صاحب قدر و منزلت و شرافت است و از همین باب است «و ما قدروا الله حق قدره»^(۲۵) قدر خدا را چنان که در خور اوست نشناختند. چنان که عرب ها می گویند: فلان له قدر، یعنی فلانی دارای شرافت و عظمت است.^(۲۶)

۲. چون در این شب، فرشتگان بسیاری به زمین می آیند زمین تنگ می گردد، لذا آنرا شب قدر نامیدند، زیرا قدر به معنای ضیق و تنگی است؛ آیه شریفه (و من قدر علیه رزقه)^(۲۷) روزی او تنگ شده است شاهدهی بر مدعای ماست.^(۲۸)

۳. یکی از معانی قدر، تقدیر و سرنوشت است و در این شب، امور بندگان تا سال آینده مقدر می گردد؛ و این وجه را بسیاری از مفسران از جمله علامه طباطبائی استوار دانسته اند.

تفسیر برهان از امام باقر علیه السلام روایت می کند که:

﴿يقدر في ليلة القدر كل شيء يكون في تلك السنة الى مثلها من قابل، من خير و شر، طاعه و معصيه، و مولود و اجل، او رزق فما قدر في تلك السنة و قضى- فهو المحتوم و لله (عزوجل) فيه المشيئة؛﴾

«در شب قدر، هر امری از امور بندگان تا شب قدر سال آینده معین می گردد، از خیر و شر، طاعت و معصیت، ولادت و مرگ و روزی موجودات و هر آن چه در آن سال مقدر گشته حتمی است و خداوند را در آن مشیت است.»

بعضی هم تعیین مقدرات را به معنای اندازه گیری بودجه سالانه زندگی تفسیر کرده اند که در نتیجه، اختیار مصرف - در راه صحیح یا ناصحیح - به دست خود انسان است.

برخی آن را به شب امتحان دانش آموزان تشبیه کرده اند که اگر آن شب را به مطالعه دقیق بگذرانند، موفقیت یک سال خود را تامین نموده اند و اگر به سهل انگاری و بی اعتنائی گذرانند، با دست خود، مقدرات یک سال خویش را به خسران و بدی رقم می زنند و در آن سال در جا خواهند زد.

هم چنین اگر فردی شب قدر را با توبه و تصمیم بر ترک گناه و عزم بر اجرای احکام نورانی قرآن سپری کرد، مقدرات سال آینده اش به نیکی رقم خواهد خورد، وگرنه در جا خواهد زد و طعم تلخ خسران را خواهد چشید. ^(۲۹)
امام صادق علیه السلام می فرماید:

﴿يُفَرِّقُ اللَّهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ، مَا كَانَ مِنْ شَيْءٍ أَوْ رِخَاءٍ أَوْ مَطَرٍ؛ بِقَدْرِ مَا يَشَاءُ اللَّهُ (عزوجل)﴾ ان يقدر الی مثلها من قابل. ^(۳۰)

خدا در شب قدر آنچه از سختی یا خوشی یا باران است به مقداری که تا سال آینده خواهد، معین فرماید.

محقق عالی قدر، مرحوم آیت الله حاج میرزا ابوالحسن شعرانی می نویسد:
باید دانست که مقدرات مردم، که علم خدا بدان تعلق گرفته است، از ازل مبین بود، چون علم خدا ازلی است و آنچه خداوند به سبب دعا و اسباب دیگر محو و اثبات می کند، در همه وقت است، زیرا که به تواتر معلوم گردیده است که در همه ایام سال، دعاها مستجاب شده و خداوند وعده اجابت را منحصر به شب قدر نساخته و این که تقدیر مقدرات در شب قدر خواهد بود، از مشکلاتی است که معنای آن بر ما معلوم نیست، مگر آن که بگوییم: دعا در این شب به اجابت نزدیکتر است. ^(۳۱)

۴. گفته شده است که علت نامگذاری این شب به «قدر» آن است که ﴿انزل فیها کتاب ذوقدر، الی رسول ذی قدر، لاءجل امة ذات قدر، علی یدی ملک ذی قدر﴾ قرآن با قدر و منزلت بر پیامبر والاقدر و برای امت باقدر و ارزش، به واسطه ملکی صاحب قدر، نازل گردیده است. (۳۲)

۵. گاه نیز گفته اند: شبی است که مقدر گردیده تا «قرآن» در آن نازل شود.

۶. یا از آن رو که هر کس این شب را زنده بدارد و احیا نگه دارد صاحب

قدر و منزلت می گردد، به لیلة القدر معروف شده است.

ناگفته پیداست که جمع بین این وجوه نیز امکان دارد.

شب قدر مخصوص زمان پیامبر اکرم ﷺ نیست

برخی از برادران اهل سنت ^(۳۳) گمان کرده اند که شب قدر در زمان حیات رسول اکرم ﷺ بوده و پس از آن نیست.

این قول، ضعیف است، زیرا در بعضی تفاسیر روایت شده که ابوذر غفاری فرموده است: به پیامبر اکرم ﷺ گفتم: آیا شب قدر در زمان انبیاست که امر بر آنان نازل می شود و هنگامی که چشم از جهان بر بستند، دیگر مرتفع می گردد؟ حضرت فرمودند: خیر، شب قدر تا روز قیامت وجود دارد. ^(۳۴)

از این روایت، وجود امام در هر زمان و عصری نیز استفاده می گردد؛ یعنی باید امامی وجود داشته باشد تا ملائکه و روح در شب قدر به محضر مبارکش فرود آیند و مقدرات بندگان را به حضرتش عرضه دارند؛ البته یرواح است که این امر، اکرامی از جانب خداوند نسبت به امام علیه السلام است و هیچ منافاتی با «وحی» که در خصوص انبیا باشد، ندارد.

ابن عمر گوید: از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله درباره لیلۃ القدر سوالی شد و من آن را شنیدم که حضرت در پاسخ فرمودند: «(هی فی کل رمضان)؛ ^(۳۵) شب قدر در هر ماه رمضان وجود دارد.»

و در روایت دیگری از امام باقر علیه السلام می خوانیم:

﴿... انه لينزل في ليلة القدر الى ولي الامر تفسير الامور، سنة سنة، يؤمر فيها في امر نفسه بكذا و كذا، و في امر الناس بكذا و كذا؛ ^(۳۶)﴾

در «شب قدر» به ولی امر (امام هر عصری) تفسیر امور، سال به سال نازل می گردد و درباره خود و دیگران به دستورهای مخصوصی مامور می گردد.

آیه شریفه ﴿تنزل الملائكة والروح﴾ ^(۳۷) و نیز آیه شریفه ﴿فيها يفرق كل اءمر حكيم﴾ ^(۳۸) که به صیغه مضارع آمده است، بر این مطلب دلالت می کنند،

زیرا فعل مضارع (تنزل، یفرق) دلالت بر استمرار و تجدد در استقبال دارد و آیه ﴿سلام هی حتی مطلع الفجر﴾^(۳۹) نیز گواه دیگری است، زیرا جمله اسمیه می باشد و بیانگر دوام است. پس آوردن سلام و رحمت فرشته ها، برای همیشه تاریخ در شب قدر هر سال است، اگر چه وحی قطع شده است.

مفسر معروف عامه، «رشید الدین میبیدی» می نویسد:

برخی گفته اند: این شب قدر در روزگاران پیامبر ﷺ بود و سپس از میان رفت، اما چنین نیست، زیرا که همه اصحاب پیامبر و علمای اسلام معتقدند که شب قدر تا قیام قیامت، باقی است.^(۴۰)

بیشتر دانشمندان اهل سنت با میبیدی هم آوا هستند،^(۴۱) لذا به تاءویل حدیثی که بخاری در صحیح خود^(۴۲) درباره برطرف شدن شب قدر از میان امت نقل کرده، می پردازند و می گویند: منظور، از بین رفتن معرفت و برکت شب قدر است، نه اصل آن.^(۴۳)

آیا شب قدر مخصوص به امت اسلامی است؟

روایت های مختلفی در این باب وارد شده است که بعضی از آنها بر مختص بودن شب قدر دلالت می کنند، از آن جمله است روایت ذیل:

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: ﴿ان الله وهب لامتي ليلة القدر، لم يعطها من كان قبلهم﴾^(۴۴) خداوند به امت من شب قدر را بخشید در حالی که هیچ یکی از امت های قبلی از این بخشش الهی برخوردار نبودند.

از برخی روایت های دیگر استفاده می شود که در دوران پیامبر پیشین نیز بوده است.^(۴۵)

علاوه بر روایات از خود قرآن نیز می توان این مطلب را استفاده کرد، زیرا نزول قرآن در شب قدر بوده و روشن است که ظرف باید پیش از مظروف وجود داشته باشد.

فضایل شب قدر

شب قدر از شب های با عظمت و با اهمیت سال است و دلیل فضیلت این شب بر سایر شب ها به اعتبار اموری است که در این شب محقق می گردد و گرنه اجزای زمان یا مکان، درجه و رتبه وجودی شان یکی است و بین آنها تفاوتی وجود ندارد.

شب آمرزش گناهان است

در منهج الصادقین در تفسیر سوره «قدر» از پیامبر خدا ﷺ روایت شده که فرمودند: «هر کس شب قدر را احیا دارد و مومن باشد و به روز جزا اعتقاد داشته باشد، تمامی گناهانش آمرزیده می شود.»

قلب ماه رمضان است

در روایتی می خوانیم که امام صادق ع فرمود: «از کتاب خدا استفاده می شود که شماره ماه های سال نزد خداوند، دوازده ماه است و سر آمد ماه ها، رمضان است و قلب ماه رمضان، لیلۃ القدر است.» ^(۴۶)

سرور شب هاست

پیامبر خاتم فرمود: ﴿لَیْلَةُ الْقَدْرِ سَيِّدَةُ اللَّیْلِ﴾ ^(۴۷) شب قدر، سرور شبهاست.

از هزار ماه بهتر است

در فرهنگ غنی اسلام، همه امور را با معیارهای الهی می سنجند؛ از این رو قرآن کریم، ابراهیم، «قهرمان توحید» را یک امت می داند و یا در مورد شب قدر در قرآن می خوانیم: ﴿لَیْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ﴾ و در صحیفه

سجاده (دعای ۴۴) آمده است که ﴿فضل ليله واحدة من لياليه، على ليالي الف شهر و سماها، ليلة القدر﴾^(۴۸).^(۴۹)

به چه سبب شب قدر بهتر از هزار ماه است؟

در خبری از رسول خدا ﷺ نقل شده است: هنگامی که ماه رمضان نزدیک شد - در ایامی که سه روز از ماه شعبان باقی بود - به بلال گفت: مسلمانان را به مسجد بخوان و چون گرد آمدند، بر فراز منبر رفت و پس از حمد و ثنای الهی فرمود: ای مردم! پروردگار این ماه را به شما اختصاص داده است، آن سید ماههاست و در آن شبی است که از هزار ماه نیکوتر است.^(۵۰)

نظریهای گوناگونی در خصوص بهتر بودن این شب مبارک از هزار ماه، ابراز شده است.^(۵۱)

الف) عمل نیک در این شب از هزار ماهی که در آنها شب قدر نباشد بهتر است و در این خصوص، روایت زیر قابل دقت است:

راوی از امام صادق علیه السلام سوال می کند: چگونه ممکن است شب قدر از هزار ماه بهتر باشد؟

امام علیه السلام فرمودند: ﴿العمل فيها خير من العمل في الف شهر ليس فيها ليلة القدر﴾^(۵۲)

ب) از امام زین العابدین علیه السلام روایت شده که فرمود: خدا به رسول خود محمد صلی الله علیه و آله و سلم گفت: آیا می دانی برای چه شب قدر از هزار ماه برتر است؟ اظهار داشت: نه.

خداوند فرمود: برای این که در این شب، فرشتگان و روح به اذن باری تعالی هر امری را فرود می آورند.^(۵۳)

ج) نزول قرآن در آن شب.

حال که کلام به این جا رسید، بد نیست تا اشاره ای گذرا به وجوه دیگری که دانشمندان نقل کرده اند، داشته باشیم:

الف) عبادت یک شب پیروان پیامبر ﷺ از سلطنت هزار ماه بنی امیه - که تقریباً هشتاد و اندی سال می شود - برتر است. (۵۴)

ب) نقل است که پیامبر ﷺ نام چهار تن از عابدان (یحیی، زکریا، حزقیل و یوشع) را بر زبان جاری کرد و فرمود: «اینان هشتاد سال خدا را پرستیدند و لحظه ای هم از یاد او غافل نشدند و مرتکب گناه نگردیدند.» حضار تعجب کردند. جبرئیل «سوره قدر» را فرود آورد. (۵۵)

پ) ابوبکر و راق گوید: ملک سلیمان هزار ماه بود و ملک ذوالقرنین هزار ماه و کسی که در شب قدر خدا را عبادت کند، از ملک و سلطنت آن دو بهتر است.

ت) ثعلبی گوید: پیامبر ﷺ به یاران خود فرمودند: در بنی اسرائیل، عابدی می زیست که «شمسون» نام داشت، وی هزار ماه، سلاح بست و در راه خدا نبرد کرد. صحابه گفتند: آیا ما نیز با این عمر کوتاه به چنین سعادت نائل خواهیم شد؟ که سوره قدر نازل گردید.

ه) شب قدر از هزار ماه بهتر است، زیرا بر امت های پیشین، هزاران ماه گذشت و آنان در تاریکی ها و گمراهی ها به سر می بردند.

نزول قرآن در این شب

طبق روایات موجود، مجموع قرآن، که معجزه جاوید رسول خدا ﷺ است، در شب قدر دفعتاً به صورت یک روح از لوح محفوظ به آسمان دنیا یا بیت المعمور و یا قلب پیامبر اکرم ﷺ نازل شده است.

این را اصطلاحاً نزول دفعی (یکباره) و نزول اجمالی قرآن می گویند، اما قرآن یک نزول تدریجی و تفصیلی هم دارد، که طی ۲۳ سال دوران نبوت پیامبر گرامی اسلام ﷺ به صورت الفاظ نازل شده است. به همین علت، لغویان بین کلمه نزول از باب افعال و از باب تفعیل فرق گذارده اند؛ از این رو آیاتی که با لفظ «انزال» و مشتقات آن آمده، ظاهر در نزول «دفعی» می دانند و آیاتی که با لفظ «تنزیل» و مشتقات آن وارد شده است، ظاهر در نزول «تدریجی» می دانند.

سوره قدر

نامگذاری یکی از «سور قرآن» به نام قدر (سورة القدر)، گویای فضیلت و اهمیت این شب است.

شب مبارک

شب قدر شبی مبارک و فرخنده است، چون قرآن که بهترین خیرات و برکات است، در این شب نازل شده است: (انا انزلناه فی لیلہ مبارکة).

تعیین شب قدر

در این که شب قدر، بیش از یک شب در سال نیست و در این که آن شب در ماه مبارک رمضان واقع شده است، نزد ما خلاقی نیست، اما در تعیین یکی از شب های ماه رمضان، به عنوان شب قدر، بین علما و دانشمندان، اختلاف وجود دارد. و همان طور که «صلوة وسطی» در بین نمازهای پنج گانه و «اسم اعظم» در میان اسمای الهی و «ساعت استجاب دعا» در ساعت های روز جمعه و «ولی خدا» در بین بندگان و «رضای خدا» در طاعات و «سخت خود را» در سیئات گذاشته است ^(۵۶) و وقت قیام ساعت و هنگام قیام امام زمان (عج) و وقت مرگ را نیز مشخص نفرموده است - تا اهل معصیت آنها را وسیله نیل به مقاصد خود قرار ندهند - و در مقابل، مومنان بیشتر مراقب اعمال و رفتار خود باشند و کلیه نمازهای روزانه را با توجه و دقت کامل انجام دهند و کلیه اسمای الهی را نیز مواظبت کنند و به همه بندگان احترام نمایند و روز جمعه به دعا بیشتر همت گمارند، زیرا:

چه هر گوشه، تیر نیاز افکنی امید است ناگه که صیدی زنی
و قیام قیامت، مخفی است تا مردم از وقوع ناگهانی او وحشت داشته باشند و
شب قدر، نیز مستتر و مخفی است و دقیقا مشخص نیست؛ اما بی گمان این عدم
تعیین به نفع بندگان است و در روایت آمده است که:

﴿قیل لامیر المؤمنین علی: اخبرنا عن لیلۃ القدر؟ قال: ما اءخلوا من ان اکون
اعلمها و لست اشک ان الله انما یسترها عنکم، نظرا لکم، لانه لو اعلمکموها
عملتم فیها و ترکتم غیرها. ^(۵۷)﴾

به امیر مؤمنان علی علی گفتند: ما را از شب قدر آگاه کن. فرمود: خالی از
این نیستم که آن را بدانم. شک ندارم که خداوند به خاطر کمک کردن و مهلت

دادن به شما آن را از شما می پوشاند، چون اگر آن را به شما اعلام می کرد، در همان شب عمل می کردید و در غیر آن شب، عبادت را ترک می کردید.

بنابراین شاید حکمت اخفا و مجهول ماندن آن این باشد که مومنان، شبهای بیشتری را قدر بدانند و به آرزوی درک فضیلت آن به کارهای نیک و عبادت بیشتری پرداخته و از معاصی و زشتیها دوری گزینند و در پرستش خداوند تلاش نمایند. (۵۸)

ای خواجه، چه گویی ز شب قدر نشانی هر شب، شب قدر است، اگر قدر بدانی علت دیگر این امر را این گونه گفته اند:

هنگامی که بنده با این که یقین به ليله القدر ندارد و در اطاعت و بندگی، کوشش و جهدی به سزا انجام داد تا شاید آن شب را درک کند، خداوند متعال در برابر ملائکه به انسان مباحثات می کند و می گوید:

این همان موجودی است که آنان را مفسد و خون ریز، معرفی می کردید؛ اینکه تلاش و کوشش او را در شبی که احتمال شب قدر بودن آن می رود بنگرید و قضاوت کنید که اگر یقین به آن شب داشت، چگونه اطاعت و بندگی مرا می نمود؛ در این هنگام روشن شد که: انی اعلم ما لا تعلمون... (۵۹)

علت دیگر هم این که اگر این شب خجسته معین بود، برخی بر اثر توفیق احیای آن، مبتلا به عجب و غرور می گردند و اگر معین نباشد، بر اثر تمرین و مراقبت بیشتر، ملکات فاضله در نفسشان راسخ تر می گردد و از برکات و پاداش های بیشتر بهره می گیرند. (۶۰)

استاد علی کریمی جهرمی در کتاب حول ليله القدر وجوهی برای اختفای این شب ذکر کرده اند، که از آن جمله است:

اگر این شب معلوم بود، حرمت و عظمت در خور شأن را در نظر مردم نداشت. سیره مردمان بر این است که برای هر چه از دید آنان مخفی است،

احترام بیشتری قائلند، چنان که احترام گذاری آنان بر قبور ائمه و اعتبار آن بزرگواران که در مسیرهای دور و دراز است، بیشتر از قبوری است که در شهر و محل سکونت آنهاست و لذاست که در عزلت، عزت و کرامت است، اما در معاشرت پیاپی، ذلت و مهانت.

و در کشکول شیخ بهایی می خوانیم:

در مشهد رضوی، در ماه ذی القعدة، سال ۱۰۰۷ این اشعار را گفتم:

توز دیو نفس اگر جویی امان رو نهان شو، چون پری از مردمان
چون شب قدر از همه مستور شد لاجرم از پای تا سر، نور شد
اسم اعظم چون کسی شناسدش سروری بر کل اسما بایش
گنج خواهی، گنج عزلت کن مقام واستتر واستخف، عن کل الاءنام
تا تو نیز از خلق پنهانی همی ليله القدری و اسم اعظمی
در شب دیگر که این اشعار را گفتم، در خواب دیدم که پدرم رقعہ ای به من داد، چون ملاحظه کردم، دیدم بر بالای آن این آیه شریفه مرقوم است:

﴿تلك الدار الاخره نجعلها للذین لا یریدون علوا فی الارض ولا فسادا و العاقبه للمتقین﴾

شاید هم به منظور تعظیم و بزرگداشت آن، معین اش نکرده اند تا بندگان خطا پیشه با انجام گناه، حرمت آن را نشکنند و مورد خشم پروردگار قرار نگیرند. (۶۱)

از ابن عباس روایت کرده اند که جمله ليله القدر سه بار در سوره قدر تکرار شده و مجموع حروف ليله القدر نه حرف است و حاصل ضرب سه در نه، بیست و هفت است، به همین مناسبت باید شب قدر، شب بیست و هفتم باشد. (۶۲)

در کتاب احکام القرآن ابن عربی معافری اندلسی مالکی، درباره تعیین «شب

قدر» گوید:

شب ۲۷ رمضان، شب قدر است، زیرا علما حروف سوره قدر را شمرده اند و چون به کلمه «هی» رسیدند، آن را ۲۷ حرف یافتند و دانستند که شب قدر، ۲۷ رمضان است. ^(۶۳)

البته این روش برداشت از قرآن در نزد مفسران و محققان ما ناصحیح است؛ دانشمند شهیر شیعه، مرحوم محمد جواد مغنیه، پس از نقل این کلام می گوید: این نبوغ در استنتاج و این ورع در تفسیر کلام خدا، شیء عجیب و غریبی نیست از کسی که در مقام تعلیق زدن بر فتوای امام شافعی می نویسد: «هذا کلام من لم یذق طعم الفقه» و نیز در تعلیق بر فتوای امام ابو حنیفه گوید: «هذا فقه ضعیف.»

در هر حال برخی تصور کرده اند که همه شب های ماه رمضان، احتمال قدر بودن را دارد. و بعضی با استفاده از بعضی روایات، شب اول و برخی شب هفدهم ^(۶۴) و عده ای شب نوزدهم را شب قدر معرفی کرده اند. جمع کثیری به استناد روایات فراوان دیگر معتقدند که در دهه آخر ماه رمضان است و این قول، اتقان بیشتری دارد.

اینک، به پاره ای روایات که مستند قول اخیر است، اشاره می کنیم:

۱. حمران از امام پنجم علیه السلام درباره آیه (انا انزلناه فی لیلۃ مبارکة) ^(۶۵) می پرسد. امام باقر علیه السلام در جواب می فرماید:

﴿نعم لیلۃ القدر، فی کل سنه، فی شهر رمضان، فی عشر الاواخر؛﴾ ^(۶۶)

بلی، آن شب قدر است که در تمام سالها در دهه آخر رمضان واقع شده است.

۲. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم می فرمایند:

﴿التمسوها فی العشر الاواخر؛﴾ ^(۶۷) شب قدر را در دهه آخر ماه مبارک

رمضان بجوئید.

۳. و نیز نقل است که: ﴿ان النبي ﷺ كان يوقظ اهله، في العشر الاواخر من شهر رمضان﴾ رسول خدا اهل خویش را در دهه آخر ماه رمضان بیدار می کرد.

شب بیست و سوم

آنشب قدریکه گویند اهل خلوت امشب است یارب این تاثیر دولت از کدامین کوكب است در تعیین «شب قدر» اختلاف نظر است، ولی از مجموع روایت های وارد شده در این موضوع و سیره پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام و اصحاب می توان گفت:

شب قدر بودن شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان، یقینی است. و شب های نوزدهم و بیست و یکم وسیله ای برای دست یافتن به آن است.

اینک به ادله ای چند در این خصوص اشاره می شود:

الف) از شیعه و اهل سنت، نقل کرده اند که: عبدالله انیس انصاری (جهنی) که در خارج مدینه می زیسته و شرایطش طوری بوده که نمی توانسته زیاد به مدینه بیاید و از خیرات و برکات رسول خدا ﷺ استفاده کند روزی خدمت رسول خدا ﷺ شرفیاب شد و عرض کرد: من شتران و گوسفندان و کارگرانی دارم و منزلم از مدینه دور است، ولی دوست دارم، یک شب از شب های ماه رمضان را معین فرمایید تا سعی کنم به مدینه بیایم و در نماز حاضر شوم.

﴿فدعاه رسول الله ﷺ فساره في اذنه، فكان الجهني، اذا كان ليلة ثلاث و عشرين، دخل بابل و غنمه و اهله، الى المدينة؛﴾ (۶۸)
پیامبر اکرم ﷺ مطلبی را به گوش او سری فرمودند و پس از آن این مرد، شب های بیست و سوم ماه رمضان با شتران و گوسفندان و کارگران خود وارد مدینه می شد.

بعضی این روایت را با شب قدر تطبیق داده اند.

ب) سفیان بن السمط گوید:

﴿قلت لابي عبدالله عليه السلام: الليلي التي يرجى فيها من شهر رمضان...﴾

«شبهایی که احتمال می رود، «شب قدر» در آنها باشد، کدام است؟»

حضرت فرمود:

﴿تسع عشرة واحدی و عشرين و ثلاث و عشرين﴾؛ شب نوزدهم و بیست و

یکم و بیست و سوم است. «

﴿قلت، فان اخذت انسانا، الفترة او علة، ما المعتمد عليه من ذلك﴾؛

پرسیدم: اگر کسی معذور باشد، به کدام شب بیشتر اهمیت بدهد؟ فرمودند:

«ثلاث و عشرين؛ به شب بیست و سوم. «

(پ) از امام صادق علیه السلام روایت است که فرمودند:

﴿التقدير في ليلة تسعة عشر، و الابرار في ليلة احدى و عشرين، و الاءمضاء في

ليلة ثلاث و عشرين﴾؛ اندازه گیری و تقدیر امور در شب نوزدهم انجام می شود

و سپس در بیست و یکم، ابرام و مهیا برای امضا می گردد و آن گاه در شب

بیست و سوم، امضا خواهد شد.

(ت) شیخ صدوق می فرماید:

﴿اتفق مشايخنا - رضی الله عنهم - في ليلة القدير، علی انها ليله ثلاث و

عشرين من شهر رمضان. ^(۶۹)﴾ بزرگان شیعه اتفاق کرده اند که شب قدر، بیست و

سوم رمضان است.

(ث) فتال نیشابوری نیز می نویسد:

﴿اتفق اکثر مشايخنا - رضی الله عنهم - علی ان ليلة القدر، ليله ثلاث و

عشرين. ^(۷۰)﴾

«بیشتر مشایخ ما اتفاق کرده اند که بیست و سوم ماه رمضان، شب قدر

است.»

اعمال مخصوص این شب نیز مؤید مدعای ماست؛ مثلا انجام دو غسل (اول و آخر شب) و خواندن هزار مرتبه سوره قدر و تلاوت سوره دخان که نخستین آیه اش این است: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْمُبَارَكَةِ﴾.

ج) در تفسیر گازر آمده است:

«عبدالله عمر گفت: در عهد رسول ﷺ چند نفر از صحابه به خواب دیدند که شب قدر، شب بیست و سوم است. حضرت رسول ﷺ فرمودند: خواب های شما موافق است، هر که خواهد عبادتی کند، به شب بیست و سوم اهمیت دهد.»

ج) و در خبر است که بنی سلمه جمعی را به مدینه فرستادند تا از رسول ﷺ بپرسند که شب قدر، کدام شب است. به نزدیک حضرت آمدند و سوال کردند. حضرت در جواب پرسشی کردند: امشب چندم است؟ گفتند: بیست و دوم. سپس پیامبر خدا ﷺ فرمودند: «فردا شب.»

ح) از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام منقول است که فرمودند:

﴿إِنَّ لَيْلَةَ الثَّلَاثِ وَالْعَشْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ، هِيَ لَيْلَةُ الْجَهَنِّيِّ، فِيهَا يَفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ، وَفِيهَا تُثَبَّتُ الْبَلَايَا وَالْمَنَائِي وَالْأَجَالُ وَالْأَرْزَاقُ وَالْقَضَايَا وَجَمِيعُ مَا يَحْدُثُ اللَّهُ فِيهَا، إِلَى مِثْلِهَا مِنَ الْحَوْلِ، فَطَوْبِي لِعَبْدِ أَحْيَاهَا، رَاكِعًا وَسَاجِدًا وَمِثْلِ خَطَايَاهُ بَيْنَ عَيْنِيهِ وَبِيكِي عَلَيْهَا، فَإِذَا فَعَلَ ذَلِكَ، رَجَوْتُ أَنْ لَا يُخَيِّبَ أَنْ شَاءَ اللَّهُ.﴾^(۷۱)

از این روایت استفاده می شود که محققا شب بیست و سوم رمضان، همان ليله جهنی است که در آن، هر امر محکمی فیصله داده خواهد شد و در آن شب، هر حادثه ای اعم از بلا، مرگ، زندگی و روزی و تمام آنچه از حوادث الهی در این شب و سایر شب ها در طول سال واقع خواهد شد، معین می گردد.

و سپس امام عَلَيْهِ السَّلَام می افزایند:

«خوشا به حال آن بنده ای که شب یاد شده را به رکوع و سجود احیا نماید و گناهان خود را در مقابل دیدگان مجسم کند و بر انجام آنها بگریزد که اگر چنین کرد، امیدوارم که به خواست خدا ناامید نشود.»

حفص بن غیاث از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ نقل کرده است:

﴿انزل القرآن في ثلاث و عشرين من شهر رمضان؛^(۷۲)﴾

قرآن در شب ۲۳ رمضان نازل شده است. از سوی دیگر بر حسب دو آیه از قرآن، این کتاب آسمانی در ماه رمضان و در شب قدر نازل شده است، بنابراین شب قدر شب ۲۳ رمضان است.

سید ابن طاووس رحمه الله می گوید: «طبق کشف و بیان، شب قدر همان

شب بیست و سوم رمضان می باشد.»^(۷۳)

شب قدر در مناطق مختلف

آیا شب قدر در تمام کره زمین یک شب معین است یا متفاوت است؟ بعضی معتقدند، از آن جا که شروع ماه های قمری در همه مناطق همزمان نیست، شب قدر هم در همه بلاد، یک شب خاص نخواهد بود. برخی دیگر می فرمایند: آغاز ماه های قمری، در کلیه مناطق یکی است و اگر در شهری از شهرها هلال رؤیت شود، آن شب در جمیع مناطقی که با محل رؤیت در بخشی از شب مشترکند، اول ماه است و آن گاه پس از گذشت ۲۳ شب از رویت هلال رمضان، آن شب «لیلة القدر» است.

دلیل این بزرگان، اطلاق صحیحه هشام بن حکم از امام صادق علیه السلام است که فرمودند:

﴿ان كانت له بينه عادلة على اهل مصر، انهم صاموا ثلاثين على رؤيته، قضي-
يوما.﴾

کسی به واسطه ندیدن هلال، ۲۹ روز ماه رمضان را روزه گرفت، سپس بینه عادلہ پیدا شد بر این که در شهری از شهرها سی روز روزه گرفته اند، به واسطه رویت هلال در شب قبل آن، باید یک روز قضا کند.

و در موققه بصری، امام صادق علیه السلام فرمودند:

«فان شهد اهل بلد آخر، فاقضه؛ اگر اهل شهری شهادت دهند که هلال را دیده اند و در آن روز که يوم الشک بود و روزه نگرفت، باید آن را قضا کند.»
در این مورد، صاحب جواهر و نراقی در مستند و حکیم در مستمسک، نیز این قول را تقویت کرده اند.

و اما از آنجا که اکثر فقها صحیحه هشام را مقید دانسته اند، لذا بر ماست که رعایت احتیاط کرده و ضمن توجه به رویت هلال در شهرهای نزدیک و یا

موافق در افق، شب بیست و سوم پس از رویت هلال در بلد خود را نیز احیا
بداریم و همچنین شب بیست و سوم پس از رویت هلال در شهرهای دور و یا
مخالف در افق را نیز احیا بگیریم تا مطمئن به درک فضیلت شب قدر گردیم.

محرومان از برکات لیله القدر

از برخی روایات استفاده می شود که گروهی از اسلام و رحمت و دیگر برکات شب قدر محرومند و آنها عبارتند از:

۱. شارب الخمر؛

۲. خورنده گوشت خوک؛

۳. کسی که خود را به وسیله زعفران آرایش نماید. ^(۷۴)

۴. آنان که در منزل خود، سگ نگهداری می کنند (مگر به خاطر مصلحتی

مشروع). ^(۷۵)

۵. ملعونان (منافقان)، رباخواران، پیشوایان شرور، کافران، رشوه گیران، رشوه دهندگان، قاطعان رحم، شهوت رانان، کتمان کنندگان حقیقت، فتنه گران، ظالمان، یاری دهندگان ظالمان، شراب خواران، اهل تهمت و دروغ و غیبت، تارکان معروف و عاملان منکر و عاق والدین و ساحران و...

۶. کسی که کینه برادر مسلمان خود را به دل گیرد و با او دشمن باشد.

میبیدی می نویسد: فرشتگان و جبرئیل گرد عالم می گردند و به همه جای ها در آیند و به همه خانه های مومنان در شوند، خانه ای که در آن جا «می» بود یا مدمن الخمر بود یا فرزندی عاق بر پدر و مادر یا قاطع رحم بود یا در آن خانه سگی بود یا تصاویر یا کسی که نماز نکند یا دو مسلمان که با یکدیگر به هجرت باشند و سخن نگویند، فرشتگان در این خانه ها نروند و از خیرات و برکات این شب محروم باشند. ^(۷۶)

در رفع این ابهام که چرا عرشیان توجهی به این گروه از انسان ها ندارند و چرا باید از نورانی بودن شب قدر و برکات آن محروم باشند، باید گفت:

این گونه افراد با رمضان انسی ندارند و زمینه بهره وری از برکات این شب ها را در خود فراهم نیاورده اند و روحشان نیز آمادگی پذیرش ملائک و حقیقت برتر از آن روح را ندارند؛ کسی که در طول یک سال، با بی بند و باری زندگی را ادامه داده و از انجام هر خلافی کوتاهی نکرده است، چگونه می تواند چشم به شب قدر بدوزد و پذیرای ملائکه گردد؟!

آری باید نخست دیو را از جان بیرون راند و آن گاه به انتظار فرود آمدن ملائکه و روح و نیز بارش رحمت الهی نشست، زیرا وجود زمینه های پذیرش از ضروریات محسوب می گردد.

البته ناگفته نماند که تزکیه خانه دل از وسوسه های ابلیس لعین و پاکسازی آن از آلودگی های ظلمانی و آنگاه ایجاد زمینه برای تغذیه سالم آن از غذاهای معنوی و آرامش بخشی، هم چون ذکر و یاد خدا و توبه و استغفار و تلاوت قرآن و توسل و در نهایت، درک فیوضات الهی در ليله القدر، بدون توفیق از جانب حق تعالی به دست نمی آید و روی همین اصل است که عارف سالک، مرحوم میرزا جواد آقا ملکی تبریزی در المراقبات می فرماید:

«از مهم ترین دعاها در ماه رمضان، این است که برای توفیق «عبادت شب قدر» زیاد دعا کند» و ما نیز دست به دعا برداشته و گوئیم:

پروردگارا، ما را از آنان که از خیرات و برکات این شب (ليلة القدر) محرومند، قرار مده و خیر دنیا و آخرت را برای ما و پدر و مادر و فرزندانمان مقدر فرما.

اجمالی از وظایف ما در شب قدر

اعمال و وظایف شب های قدر را می توان به دو قسم تقسیم کرد:

۱. وظایف مشترک؛

۲. وظایف مخصوص؛

اینک به برخی از اعمال مشترک در شب های قدر اشاره می کنیم تا آنان که خواهان خوش کامی و خوش بختی هستند، به انجام آنها پردازند:

۱. غسل

شست و شویی کن و آنگه به خرابات خرام تا نگردد ز تو این دیر خراب آلوده^(۷۷)

جهت پاکیزگی جسم و صفای روح و روان، مستحب است^(۷۸) به نیت شب

قدر و با قصد تقرب به خدا در اول آن شب، غسل انجام شود.^(۷۹)

سید ابن طاووس در اقبال به سند خود از امام صادق علیه السلام روایت می کند که

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در دهه آخر ماه رمضان هر شب غسل می کرد.^(۸۰)

۲. احیا و شب زنده داری

حضرت باقر العلوم علیه السلام به نقل از آباء کرامش نقل می کند:

«رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نهی کرد که از شب بیست و یکم و شب بیست و سوم،

غفلت شود و نهی کرد که کسی در آن شب بخوابد.»^(۸۱)

یحیی بن علاء گوید: «حضرت صادق علیه السلام سخت بیمار بود، دستور داد او را

به مسجد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بردند. آنجا تا صبح شب بیست و سوم ماه رمضان

بیتوته کرد.»^(۸۲)

برای انسان مومن، سزاوار نیست تا در شبی که آسمانیان میهمان او شده اند،

حجاب غفلت به روی خویش اندازد و خود را از همنشینی با آنها محروم سازد؛

لذا مستحب است، آن شب را تا صبحگاهان شب زنده داری نماید و این خود نوعی مبارزه با خمودگی و سستی و خواب سنگینی است که انسان را از هدف های عالی اش باز می دارد و از همه مهم تر این که طریق شکستن شب و خاتمه دادن به حاکمیت ظلمت را به ما می آموزد و آدمی را به مقام «محمود» می رساند.

مگو شبی به عبادت چگونه روز کنم که دوست را ننماید شب وصال، دراز بر آر دست تضرع، بیار اشک ندم ز بی نیاز بخواه، آنچه بایدت بی ناز

۳. شناخت شأن قرآن

۴. تلاوت قرآن

چه لذت بخش است که در شب نزول قرآن، کنار چشمه سار کلام وحی خاضعانه بنشینیم و دل و قلب تشنه را از آن سیراب نماییم. و چه شیرین و شور آفرین است لحظه فرا رسیدن وقت دیدار و عروج که مریضان و دردمندان در ساحت قرآن دست نیاز بلند می کنند و زمزمه «القرآن شفاء» را سر می دهند. شبی که تلاوت قرآن (هر قدر میسور باشد) در آن شب، بهترین ذکر است، به خصوص تلاوت سوره های «یس»، «عنکبوت»، «روم»، «دخان».

در تلاوت قرآن، اولین نکته ای که لازم است مورد توجه قرار گیرد، الهام گرفتن از آن برای تقویت فکر و اندیشه و ایمان و شناخت مبدء و معاد و یافتن راه سعادت و فلاح و قرب الی الله است و دومین نکته، اهدای ثواب آن به ارواح طیبه انبیا و ائمه هدی علیهم السلام و شهدا و صلحا و علما و گذشتگان به خصوص بنیان گذاران مراکز مذهبی که خود سبب مضاعف شدن ثواب می گردد و سومین نکته، رعایت آداب قرائت است.

۵. توبه و استغفار

چه فرصتی بهتر از شب قدر برای آشتی کردن با خدا و بازگشت به سوی او، شبی که می توان آبرومندان درگاه حق و ملائکه و روح و قرآن را واسطه قرار داد و آن گاه با دلی سرشار از امید به رحمت و مغفرت، متوجه رب العالمین شد؛ به حق، شب قدر، شب توبه و بازگشت به سوی خداست که:

﴿ان الله يحب التوابين ويحب المتطهرين﴾ (۸۳)

به راستی خدا افرادی را که پی در پی توبه و استغفار می کنند و نیز طهارت جویان و پاکی طلبان را دوست دارد.

فراری ها ز عصیان باز گردید به الطاف خدا دمساز گردید
بیندیشید، یزدانی رحیم است به راه آید رحمان و کریم است
گناه بنده عاصی بیخشد به هر ادعوی صد لیبیک گوید
در بعضی از اخبار آمده است، زمانی که فرد گنهکار از کرده خود پشیمان شد
و به سوی خدا بازگشت و گفت:

﴿الهي انا اءساءت. يقول الله تعالى: وانا سترت؛﴾

خدایا من بد کردم. خداوند متعال می فرماید: من آن را پوشاندم.

فیقول: «الهي انا ندمت؛ من پشیمان شدم. «

خداوند می فرماید:

«و انا قبلت؛ من هم قبول کردم. «

و می فرماید:

﴿ايها الشاب، اذا تبت ثم نقضت، فلا تستحي ان ترجع الينا؛﴾

ای جوان! چنان چه توبه کردی و شکستی، از این که دوباره به سوی ما باز گردی شرمگین مباش.

﴿وإذا انقضت ثانيا، فلا تستحى أو يمنعك الحياء ان تاعتينا ثالثا، وإذا انقضت
ثالثا، فارجع لينا رابعا...﴾

«هر گاه برای دومین بار توبه خود را شکستی، شرمگین مباش و مبادا حیا
تو را از بازگشت به سوی ما برای سومین بار باز دارد و اگر بار سوم هم توبه
خود را شکستی، باز هم برای چهارمین بار به سوی ما باز گرد.»

﴿فأنا الجواد الذى لا ابخل؛﴾

«منم بخشنده ای که بخل نمی ورزم.»

﴿وإنا الحليم الذى لا اعجل؛﴾

«منم حلیم و بردباری که عجله نمی کنم.»

﴿وإنا الذى استر على المعاصى و اقبل التائبين و اعفو عن الخاطئين و ارحم
النادمين و انا ارحم الراحمين؛﴾

«منم آن که بر گناهان پرده می افکنم و توبه کنندگان را می پذیرم و از
خطاکاران در می گذرم و به پشیمانان رحم می نمایم و منم ارحم الراحمين.»

﴿من ذا الذى اعق الى بابنا فرددناه؛﴾

«چه کسی به درگاه ما آمد و او را رد کردیم؟»

﴿من ذا الذى، لجا الى جانبنا، فطردناه؛﴾

«چه کسی به ما پناه آورد و ما او را رد کردیم؟»

﴿من ذا الذى، تاب الينا و ما قبلناه.﴾

«چه کسی به نزد ما بازگشت که او را نپذیرفتیم؟»

﴿من ذا الذى، طلب منا و ما اعطيناه.﴾

«چه کسی از ما خواهشی کرد که به او عطا نکرده باشیم؟»

﴿من ذا الذى استقال (استغفر) من ذنبه فما غفرناه؛﴾

«چه کسی از ما طلب آمرزش کرد که ما او را نیامرزیده باشیم؟»

﴿انا الذى اغفر الذنوب، واستر العيوب، و اغيث المكروب، و ارحم الباكى
الذنوب و انا علام الغيوب﴾؛ ^(۸۴)

«منم خدایى که گناهان را مى آمرزم و عیب ها را مى پوشانم و اندوهناکان
را یاری مى رسانم و بر گریه کننده و زاری کننده رحم مى کنم و منم دانای امور
آشکار و نهان.»

چرا باید استغفار کرد؟

هر عملی دارای آداب و رسوم و شرایط و موانعی است که با رعایت آنها
استغفار واقعی تحقق می یابد.

شرایط توبه و استغفار

اول: پشیمانی از گناه (الندم على ما مضى).

دوم: تصمیم همیشگی بر ترک گناه و کج روی ها و کج اندیشی ها (العزم
على ترک العود اليه ابدا).

سوم: ادای حقوق مردم (ان تؤدى الى المخلوقين حقوقهم).

چهارم: تدارک واجبات (ان تعمد الى كل فريضه عليك ضيعتها فتؤدى
حقها).

پنجم: از بین بردن گوشت های حرام ﴿ان تعمد الى اللحم الذى، نبت على
السحت، فتذيبه بالاحزان...﴾

ششم: چشیدن رنج عبادت ^(۸۵) ﴿ان تذيق الجسم اءلم الطاعة كما اذقته حلاوه
المعصيه﴾

۶. خواندن دعای جوشن کبیر و دیگر ادعیه ماء ثوره

از جمله:

﴿اللَّهُمَّ انى امسيت لك عبدا داخرا، لا املك لنفسى نفعا ولا ضرا ولا اعصرف عنها سوءا، اشهد بذلك على نفسى، و اعترف لك بضعف قوتى و قلة حيلتى، فصل على محمد و آل محمد و اعجز لى ما وعدتنى و جميع المؤمنين و المؤمنات من المغفرة فى هذه الليلة و اعتم على ما آتيتنى فانى عبدك المسكين المستكين الضعيف الفقير المهين، اللَّهُمَّ لا تجعلى ناسيا لذكرك فيما اوليتنى و لا غافلا لاحسانك فيما اعطيتنى و لا آيسا من اجابتك و ان ابطأت عنى فى سراء او ضراء او شدة او رخاء او عافية او بلاء او بؤس او نعماء، انك سميع الدعاء؛ ﴿٨٤﴾﴾

خداوندا، من در حالى كه بنده آستان بوس تو بودم، شب را به پايان بردم، مرا اندیشه سود و زيانى براى خويشتن نيست و قدرت آن را در خود نمى بينم كه بدى را از خويش دور نمايم، اين اعتراف را به زيان خود و به سبب ناتوانى و درماندگى مى كنم، پس از تو مى خواهم كه بر محمد و آل او رحمت فرستى و آنچه را كه از آمرزش به من و همگى زن و مرد مؤ من نويد داده اى، به انجام رسان و نعمت خود را بر اين بنده فقير و بيچاره و ناتون، كامل گردان؛ خداوندا، مرا از ياد خود فراموشى مده، به خاطر آنچه كه به من ارزانى داشته اى و مرا بى خير از احسان و نوميد از رحمتت قرار مده، هر چند سستى در نهان و آشكار و سلامت و بيمارى و سختى و آسودگى از سوى من بوده باشد، كه تو دعائى ما را مى شنوى و اجابت خواهى كرد. »

فهرست برخى از شرح هاى ادعيه رمضان

براى بهره ورى بيشتر خوانندگان عزيز و شب زنده داران بيدار دل از ذكر و دعا و با تاءمل در مضامين و معانى آنها مناسبديديم كه به برخى از كتاب هاى كه درباره ادعيه ماه مبارك رمضان نوشته شده اشاره كنيم تا از اين معارف بلند و آموزنده بيشترين استفاده را ببريم:

- * آیینہ مکارم، سید روح الله خاتمی (رحمه الله عليه)، شرحی است بر دعای مکارم الاخلاق
- * شرح الاسماء الحسنی، ملا هادی سبزواری، شرح دعای جوشن کبیر است.
- * شرح اسماء الحسنی، سید حسین همدانی درودآبادی.
- * تفسیر دعای سحر، امام خمینی (رحمه الله عليه)، ترجمه سید احمد فہری.
- * معارف الہی (شرح دعای سحر)، احمد زمردیان شیرازی.
- * معارف الہی (شرح دعای سحر)، استاد حسین مظاہری.
- * شرح دعای سحر، آیة الله حبیب الله شریف کاشانی.
- * شرح دعای سحر، آیة الله سید ابوالحسن قزوینی (رحمه الله عليه).
- * عشق و رستگاری (شرح دعای ابوحمزہ ثمالی)، احمد زمردیان.
- * راز سحرگاہی (شرح دعای ابوحمزہ ثمالی)، سید حسین فاتحی.
- * ذخیرة المعاد، ملا نوروز علی (فاضل بسطامی).
- * عنوان الکلام، آیة الله ملا محمد باقر فشارکی.
- * مجالس الواعظین، مرحوم شیخ ذبیح الله محلاتی.
- * نیایش در رمضان، آقای علی حجتی کرمانی.
- * بیان حقیقت (شرح دعای افتتاح)، احمد زمردیان.
- * شرح دعای مکارم الاخلاق، سید کاظم ارفع.
- * تفسیر دعای مکارم الاخلاق، محمد علی بہمنی رامہرمزی.
- * مکارم الاخلاق، شمس المحدثین، علی بن حسن حسینی.
- * شرح دعای شریف مکارم الاخلاق، محسن کتابچی.
- * شرح دعای افتتاح و کمیل، محمد شہاب الدین العراقی.

* بشنو از نی، عین - صاد (علی صفایی).

* سینای نیاز، جواد محدثی.

* شرح دعای افتتاح، محمد بن موسی العراقی لبزشلونی.

* شرح دعای سحر، احمد احسانی، شرح از حاج محمد کریم بن ابراهیم*

کرمانی.

* شرح دعای افتتاح، آیه الله محمد رضا مهدوی کنی.

* شرح و تفسیر دعای مکارم الاخلاق، محمد تقی فلسفی.

۷. توسل به ولایت ائمه هدی

با توجه به آیه شریفه که می فرماید:

﴿يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله وابتغوا اليه الوسيلة﴾^(۸۷)

ای ایمان آورندگان! از خدا پروا نموده و وسیله ای برای رسیدن به او

بجویند.

(در لغت به آنچه که توسط آن به چیزی توصل و تقرب جویند، «وسیله» می

گویند.)

در شب مبارک قدر وسیله ای مطمئن تر از ائمه هدی علیهم السلام برای انسان

وجود ندارد، پس باید به ایشان توسل جست، مخصوصاً به مولی الموحدین،

علی بن ابی طالب علیه السلام که «لیالی قدر» مصادف با شهادت مظلومانه آن امام

متقین است و نیز با تمسک به زیارت ابا عبدالله الحسین علیه السلام به درگاه حضرت

احدیت به استغاثه پرداخت.

۸. نماز

در این شب فرشتگانی که به زمین فرود می آیند، باید شاهد و ناظر رکوع و سود خالصانه و متواضعانه انسان باشند تا بدین وسیله، اشرفیت و خلیفه‌اللهی او برای ایشان تفسیر گردد و رمز سجده ملائکه را در برابر آدم دریابند؛ لذا در ردیف اعمال و وظایف لیالی قدر، نماز که سرلوحه همه عبادات است، به طرق مختلف وارد شده است:

اولاً: خواندن نمازهای قضا شده در گذشته - به خصوص نمازهای سال اخیر؛

ثانیاً: خواندن نمازهای مستحبی برای کسب ثواب بیشتر، از جمله نمازهای ذیل:

الف) خواندن دو رکعت نماز با یک سلام، همچون نماز صبح، با این تفاوت که در هر رکعت پس از حمد، هفت مرتبه «سوره توحید» بخواند و بعد از سلام، هفتاد مرتبه «استغفر الله و اتوب الیه»^(۸۸) بگوید.

ب) خواندن صد رکعت نماز، هم چون نماز صبح به صورت دو رکعتی و نیز مجاز است به جای این صد رکعت، شش روز از نمازهای قضا شده خود را به جا آورد، به گونه ای که از ظهر روز اول شروع کرده و در عشای روز ششم ختم نماید.

۹. قرآن بر سر گرفتن

بر سر گرفتن قرآن با آن حالات خضوع و خشوع، نشانه تسلیم در برابر دستورهای حیاتبخش و سعادت آفرین آن است و بیانگر این که مسلمان، کسی است که قرآن را دائماً در اندیشه و فکر خویش دارد و دستورها و احکام آن را در عمل پیاده می کند.

استاد حسن زاده آملی - دام ظلّه الوارف - در نکته ۴۹۰ کتاب هزار و یک نکته خود گوید:

«در لیالی قدر، قرآن به دل کن، نه فقط قرآن به سر، که اولی جوهر ذات تو گردد و دومی خارج از گوهر تو است.»

۱۰. تجدید عهد با امام زمان (عج) و خواندن دعای فرج

از ائمه معصومین نقل است که در شب بیست و سوم ماه رمضان و در طول آن ماه مبارک، در هر حالی (نشسته و ایستاده) و هر زمانی پس از ذکر و یاد خدای تعالی و درود فرستادن بر محمد و آل او علیهم السلام این دعا را بخوان:

﴿اللَّهُمَّ كُنْ لَوْلِيكَ الْحَجَّهَ بْنَ الْحَسَنِ صَلَواتِكَ عَلَيْهِ وَعَلَى آبائِهِ فِي هَذِهِ السَّاعَةِ وَفِي كُلِّ السَّاعَةِ وَلِيًّا وَحَافِظًا وَقَائِدًا وَنَاصِرًا وَدَلِيلًا وَعَيْنًا، حَتَّى تَسْكُنَ أَرْضَكَ طَوْعًا وَتَمَتِّعَهُ فِيهَا طَوِيلًا.﴾^(۸۹)

«بارالها در این هنگام و برای همیشه ولی امرت، امام زمان حجه بن الحسن را - که درودهایت بر او و پدران او - سرپرست و نگهدار و رهبر و یاور و نگهدار باش تا گیتی را به فرمان او آوری و تا دیر زمان بهره مندش گردانی.»

و نیز دعای شریف افتتاح که به امر آن حضرت مستحب است تا در هر شب رمضان خوانده شود و دعاهای ماءثور و غیر ماءثور دیگر که در خصوص حضرتش وارد شده است، زیرا گفته اند:

«دعا به آن بزرگوار، نوعی از ادای حق ایشان است، که جزء بهترین اعمال می باشد و فواید بی شماری نیز برای خود ما هم دارد.»

تذکرات لازم

برای این که اعمال و عبادات ما مقبول درگاه حق تعالی واقع گردد، باید موانع قبولی عبادت ها و اجابت دعاها را برطرف ساخت؛ مثلا اگر حقوقی -

اعم از مالی و عرضی - از دیگران به گردن ما هست، یا آن را به صاحبانش برگردانیم و یا از آنها طلب بخشش کنیم و حلالیت بطلبیم.

امام جعفر صادق علیه السلام فرمودند:

﴿اذا اعداء حدکم اءن یتجاب له، فلیطب کسبه، ولیخرج من مظالم الناس و ان الله، لا یرفع الیه دعاء عبد و فی بطنه حرام او عنده مظلمة من خلقه.﴾

اگر بر اثر غلبه شهوات و هواهای نفس و مغلوب شدن قوای عقلانی، مرتکب معصیتی شدیم، استغفار کنیم و تصمیم بگیریم که دیگر بار گرد آن گناه نگردیم. تاکنون کردی گناه، دیگر مکن تیره کردی آب را دیگر مکن و اگر روحمان بیمار است و دارای بیماری های روانی، از قبیل: کینه، حسد، بخل و... هستیم، خود را مداوا کرده و به جای آنها بذر حلم و بردباری، ایثار و گذشت، جود و بخشش در دلهایمان کشت نماییم، زیرا که «شب قدر» فرصتی است طلایی برای شست و شوی آینه دل؛ چه شیرین است که به حرمت این شب، خوبی ها جای بدی ها، صلح و صفا جای اختلاف و تفرقه، بر و احسان جای ظلم و ستم، احسان به والدین جای عاق والدین، صلح رحم جای قطع رحم و... را بگیرد؛ فرصتی است تا با ادای زکات و صدقات، قدمی در جهت عمران و آبادانی خانه عقبی برداشت و از همین جاست که برخی از مؤمنان و متدینان، خمس و زکات خود را در این شب تاءدیه می کنند تا از ثواب بیشتری بهره مند شوند.

گفتنی است چنان که ثواب اعمال نیکو در این شب دوچندان است، کیفر معصیت هم در این شب، بیشتر است، چرا که حرمت این شب مبارک هتک شده است؛ لذا در تاریخ می خوانیم که علی علیه السلام به نجاشی شاعر، که در ماه رمضان شراب خورده بود، زیاده از حد شرابخوار، تازیانه زد.

در مقام پاسخ به سوال نجاشی که عرض کرد: یا علی! این زیاده برای چیست؟ فرمودند:

«برای هتک احترام ماه خدا.» (۹۰)

۲. از آن جا که شب قدر، شب دعا و نیایش است، ضروری است جهت اجابت دعاها، امور زیر را رعایت کنیم:

الف) ابتدا نمودن به تمجید و تحمید خداوند (متعال) و صلوات بر پیامبر ﷺ و آل او.

حارث بن مغیره می گوید: از امام صادق شنیدم که فرمودند:

﴿ایاکم اذا اراد احدکم ان یسأل من ربه شیئا من حوائج الدنیا و الاخره، یبداء بالثناء علی الله - عز و جل - و المدح له و الصلاه علی النبی ﷺ، ثم یسأل الله حوائجه؛﴾ (۹۱)

«هیچ یک از شما نباید در مقام حاجت خواهی از خدا بر آید، مگر این که نخست به تمجید و ثنای خدا و درود فرستادن بر پیامبر با کرامت اسلام ﷺ بپردازد و سپس از پروردگار خود، حاجت‌هایش را مسئلت نماید.»
محمد بن مسلم از امام صادق ع نقل کرده که فرمود: در کتاب علی ع آمده است:

﴿ان المدحة قبل المساءله، فاذا دعوت الله - عز و جل - فمجدّه، قلت: کیف امجدّه؟ قال: تقول: یا من هو اقرب الی من حبل الوريد، یا فعلا لما یرید، یا من یحول بین المرء و قلبه، یا من هو بالمنظر الاعلی، یا من لیس کمثله شیء.﴾ (۹۲)

«ستایش خدا قبل از سوال و تقاضا از اوست؛ لذا وقتی خداوند را می

خوانی، او را تمجید کن. گفتم: چگونه او را تمجید کنم؟

فرمودند: بگو، ای کسی که از رگ گردن به من نزدیکتری، ای کسی که هر چه را بخواهی انجام می دهی، ای آن که بین انسان و قلبش حائل می شود، ای کسی که بر دیدگاه بلند مستقری، ای فردی که چیزی همانندش نیست. «
امام صادق علیه السلام در حدیث دیگری فرمود:

﴿اذا دعاء احدكم فليبدء بالصلاة على النبي فان الصلوة على النبي صلى الله عليه وآله وسلم مقبولة ولم يكن الله ليقبل بعض الدعاء ويرد بعضه؛ ^(۹۳)﴾
«هرگاه فردی از شما به دعا کردن بپردازد، دعای خود را با درود و تحیت بر محمد صلى الله عليه وآله وسلم شروع کند، زیرا صلوات بر پیامبر مقبول درگاه خداوند قرار می گیرد و چنین نیست که خداوند بخشی از این دعا را بپذیرد و قسمت دیگر آن را رد کند. «

ب) مقدم داشتن دیگران بر خود در دعا.

امام صادق علیه السلام فرمود:

﴿من قدّم اربعين رجلا من اخوانه، فدعا لهم، ثم دعا لنفسه، استجيب له فيهم و في نفسه؛ ^(۹۴)﴾

«هر کس چهل تن از برادران دینی اش را بر خود مقدم دارد و درباره آنان دعا کند و پس از آن درباره خویش دعا نماید، دعای او مستجاب خواهد شد. «
پ) توأم بودن دعا با الحاح و اصرار.

گفت پیغمبر که گر کوبی دری عاقبت زان آن در برون آید سری با کمال ادب، حاجت های خود را بر زبان آورد و با متانت و آهسته او را بخواند، زیرا که فرموده است:

﴿ادعوا ربكم تضرعا و خفية ^(۹۵)﴾

پروردگارتان را با حالت زاری و پنهانی بخوانید.

حضور یافتن در مکان های مقدس، همچون مساجد و شرکت در اجتماع نیایش گران، ضمن این که بر ثواب اعمال شب قدمی افزایش، باعث کفاره گناهان و عمران خانه آخرت نیز می شود.

هر که در این خانه شبی راز کرد خانه فردای خود آباد کرد

و خداوند سبحان فرمود:

﴿واصبر نفسك مع الذين يدعون ربهم﴾

با کسانی باش که خدای خود را صبح و شام می خوانند.

و در روایت آمده است:

﴿والزموا السواد الاعظم، فان يد الله على الجماعة﴾^(۹۶)

به توده مردم پیوندید که دست خدا بر سر جمعیت است.

ت) قبل از دعا در محضر خدا اعتراف به گناهان خود کرده و استغفار نماید.

ث) به هنگام دعا دست های خود را بالا ببرد.

ج) پدر و مادر، فرزندان خود را دعا کنند و فرزندان نیز والدین خود را دعا کنند که چنین دعایی مستجاب است.^(۹۷)

نکته قابل ذکر این که:

باید از انجام عبادات و اعمالی که در کتاب و سنت، وارد نشده است، خودداری کرد، زیرا که فرموده اند:

«قليل في سنة خير من كثير في بدعة.»

قطع امید از دیگران

یکی از مسائل مهم که در دعا و به اجابت رسیدن آن موثر است، قطع امید از غیر خداست، از این رو ادب دعا اقتضا می کند که قبل از آن چند بار با قرائت:

﴿امن يجيب المضطر اذا دعاه ويكشف السوء﴾^(۹۸)

این معنا را متواضعانه اعلام نموده و زمینه توجه و فضل الهی را فراهم نماید.
امام صادق علیه السلام فرمودند:

﴿اذا اراد احدكم ان لا يسأل الله شيئا، الا اعطاه، فليياءس من الناس كلهم، ولا يكون له رجاء الا من عند الله جل ذكره، فاذا علم الله (جل و عز) ذلك من قلبه، لم يسأل الله شيئا الا اعطاه فحاسبوا انفسكم قبل ان تحاسبوا عليها، فان للقيامة خمسين موقفا، كل موقف مقداره «الف سنة» ثم، تلا قوله تعالى: «في يوم كان مقداره خمسين الف سنة مما تعدون.» ^(٩٩)﴾

«اگر یکی از شما بخواهد که خداوند حاجتش را بر آورد، باید امیدش را از دیگران قطع کند و به غیر خداوند امیدی نداشته باشد و هنگامی که خداوند، این وضع را در قلبش ببیند، آن چه او طلب کند اجابت می شود؛ بنابراین شما خود به حساب خویش برسید، پیش از آن که به حسابتان برسند، زیرا در قیامت، پنجاه توقفگاه وجود دارد که هر یک هزار سال است.»

۱۱. اعتکاف

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود:

﴿اعتكاف العشر الاواخر من شهر رمضان يعدل حجتين و عمرتين.» ^(۱۰۰)﴾
اجر اعتکاف نمودن در ده روز آخر ماه رمضان، مساوی با ثواب دو حج و دو عمره است.

منظور از اعتکاف، توقف نمودن و ساکن شدن در مسجد جامع به قصد قربت و عبادت به مدت سه روز یا بیشتر با رعایت شرایط مخصوص آن که دارای ثواب بسیار زیاد است و از جمله عبادات مستحب می باشد که بزرگان دین به انجام آن، اهتمام ورزیده اند.

در کتاب کافی از جعفر بن محمد الصادق علیه السلام نقل شده است که فرمودند:

﴿كان رسول الله ﷺ اذا دخل العشر الاواخر، اعتكف في المسجد و ضربت له قبة من شعر، و شمّر المتزر و طوى فراشه﴾
رسول خدا ﷺ چون دهه آخر ماه رمضان فرا می رسید، در مسجد اعتکاف می نمود و برای حضرتش خیمه ای موبین می زدند و کمرش را برای عبادت می بست و بستر خویش را جمع می کرد.
در حدیث دیگری از امام صادق عليه السلام آمده است:

﴿كانت بدر في شهر رمضان ولم يعتكف رسول الله ﷺ، فلما ان كان من قابل اعتكف عشرين عشرا لعامه، و عشرا قضاء لما فاته﴾
جنگ بدر در ماه رمضان اتفاق افتاد و (از این رو) رسول خدا ﷺ موفق به اعتکاف نشدند، لذا در سال آینده، بیست روز (ده روز به عنوان اعتکاف همان سال و ده روز دیگر را نیز به عنوان قضای اعتکاف سال گذشته) به اعتکاف پرداختند.

طبق آن چه در ارکان اسلام (ص ۱۶۳) آمده است، پس از پیامبر ﷺ همسران آن حضرت نیز چنین اعتکافی داشتند.
در تاریخ آمده است که علمای بزرگ شیعه نیز این سنت حسنه را در دهه آخر ماه رمضان انجام می داده اند.

برای مطالعه بیشتر درباره اعتکاف به این منابع مراجعه فرمایید:
اللمعة الدمشقيه، ج ۲، كتاب الاعتكاف؛ شرائع الاسلام، ج ۱، ص ۲۵۱؛
التهذيب، ج ۴، ص ۲۱۷؛ مستمسك العروة الوثقى، ج ۸، ص ۵۳۶، روضة
المتقين، ج ۳، ص ۴۹۶، اعتکاف در اسلام به قلم نگارنده.

این بخش را به کلامی از مصلح مجاهد، شیخ محمد عبده، پایان می بریم:
شب قدر، شب عبادت و تضرع و تذکر و یادآوری نعمت های خدا و دین است، لکن متاسفانه بسیاری از مسلمانان در چنین ایام و لیالی و موقعیت های

مناسبتی درباره مسائل و موضوعاتی سخن می گویند که مورد رضا و عنایت خداوند نیست؛ به آیاتی از کلام الله گوش می دهند، اما در مفاهیم آنها نمی نگرند و از معانی بلند آنها عبرت نمی گیرند... فقط به صدا و نغمه زیبای قاری قرآن توجه دارند، در این شب در اوهام و خیالاتی غوطه ور می شوند که شایسته عقول کودکان نیست تا چه رسد به عقل های اشخاص رشید و بالغ.

برترین اعمال در شب قدر

از شیخ صدوق نقل شده است که فرمود:

﴿وَمِنْ أَحْيَى هَاتَيْنِ اللَّيْلَتَيْنِ، بِمَذَاكِرَةِ الْعِلْمِ فَهُوَ أَفْضَلُ؛﴾^(۱۰۱)

افضل اعمال در احیای این دو شب (بیست و یکم و بیست و سوم ماه رمضان) مذاکره علم است.

زیرا در سایه علم و معرفت و آگاهی است که ما به عظمت این شب و آینده ای درخشان و بهره وری از قرآن و مکتب انبیا و اوصیا رهنمون می شویم و بی جهت نیست که امام باقر ع می فرماید: دانشمندی که مردم از دانش او بهره مند گردند، بر هفتاد هزار عابد فضیلت دارد.

استاد حسن زاده آملی می نویسد:

سند این حکم محکم خود را صدوق از حضرت رسول الله ص در من لا یحضره الفقیه روایت کرده است:

﴿قَالَ النَّبِيُّ ص: بَادِرُوا إِلَى رِيَاضِ الْجَنَّةِ. قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ ص : وَمَا رِيَاضُ الْجَنَّةِ؟ قَالَ: حَلَقُ الذِّكْرِ.﴾^(۱۰۲)

فیض کاشانی (قدس سره) در کتاب خود، پس از نقل حدیث در بیان آن گفته است:

منظور از حلقه ذکر، همنشینی با علماست، هم چنان که از حدیث اول این باب استفاده می شود.^(۱۰۳)

نویسنده شهیر شیعه، مرحوم محمد جواد مغنیه در کتاب مع علماء النجف نقل می کند:

طلبه ای مبتدی، شیخ اعظم انصاری (رحمه الله علیه) را در حرم مطهر حضرت امیرالمؤمنین در شب قدر می بیند، از ایشان می پرسد: در این شب خجسته، انجام دادن چه عبادتی افضل است؟

شیخ در جواب از او می پرسد؟ چه درسی می خوانی؟

طلبه جواب می دهد: «الفیه ابن مالک.»

شیخ می فرماید: افضل اعمال آن است که به حجره ای بروی و الفیه را مطالعه کنی. (۱۰۴)

مرحوم شیخ ذبیح الله محلاتی می نویسد:

از مرحوم سید جواد حسینی عاملی، صاحب مفتاح الکرامه پرسیدند: در شب قدر، افضل و بهترین اعمال چیست؟ فرمود: تحصیل علوم مذهبی.

درباره این بزرگوار نوشته اند، به قدری در تحصیل، جدی بود که در «شب قدر و روزهای عید» از تحصیل خودداری نمی کرد، حتی در حال مرضی و ناتوانی و پیری هم به تحصیل اشتغال داشت؛ گفتنی است که در آن موقعی که وی کتاب مفتاح الکرامه را می نوشت، وهابیان به نجف اشرف حمله کردند و در تمام مدت، این بزرگوار از نوشتن کتاب، دست برداشت. (۱۰۵)

مرحوم صاحب جواهر در آخر کتاب «دیات» می نویسد:

﴿تم کتاب جواهر الکلام، فی شرح شرائع الاسلام، فی مسائل الحلال والحرام فی لیلۃ الثلاثاء، ثلاثه و عشرين من شهر رمضان المبارك، لیلۃ القدر التي کان من تقدیر الله تعالی فیها، اءن یتفضل علینا باتمام الكتاب المزبور.﴾

و نیز حکیم سبزواری در آخر شرح منظومه در حکمت چنین گوید:

﴿وقد فرغ المؤلف الفقیر، عن تسوید هذا الشرح فی یوم الجمعه الثالث و العشرین من شهر رمضان المبارك من سنة واحد و ستین و مائتین بعد الالف؛﴾
متن این شرح را در روز جمعه ۲۳ ماه مبارک ۱۲۶۱ به پایان بردم.

مفسر بزرگ قرآن، علامه سید محمد حسین طباطبایی - حشره الله مع نبیه و اوصیائه الطاهرین - در آخر تفسیر کم نظیر المیزان، تاریخ فراغ از تالیف این اثر ارزشمند را شب ۲۳ رمضان ذکر فرموده است.

از علامه مجلسی نقل شده است که فرمودند:

بهترین اعمال در این شبها طلب آمرزش و دعا برای مقاصد دنیا و آخرت خود و پدر و مادر، خویشان و برادران ایمانی، اعم از زندگان و مردگان و اذکار و صلوات بر محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و اهل بیت اوست.

سید ابن طاووس نیز می فرماید:

نباید از دعا درباره اهل حق و برادران مسلمان در این شب امتناع کرد.

و در روایتی وارد شده است که از رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سوال شد:

در شب قدر چه از خدا بخواهیم؟ فرمودند: عاقبت و سلامتی.

آیه الله شیخ جعفر شوشتری (رحمه الله علیه) می فرماید:

بهترین عبادت ها یقین پیدا کردن به خداوند و زدودن پلیدی و آلودگی شک

و تردیدها از دل ها و دور کردن کافر ماجرایبی از خویشتن است. (۱۰۶)

پاداش اعمال شب قدر

ثواب خواندن سوره قدر

از امام صادق عليه السلام روایت شده است که اگر کسی در شب بیست و سوم ماه رمضان، هزار مرتبه سوره قدر را بخواند، چون صبح کند، یقین او شدید و محکم شده باشد. ^(۱۰۷)

ثواب احیای ليله القدر

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند:

﴿من قام ليلة القدر، ایمانا و احتسابا، غفر له ما تقدم من ذنبه.﴾ ^(۱۰۸) کسی که شب قدر را به عبادت احیا بدارد و باایمان و صابر باشد، خداوند، گناهان گذشته اش را ببامرزد.

ثواب اعمال نیک دیگر

حضرت نبی اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند:

﴿قال موسى: الهی ارید قربک، قال: قربی لمن استیقظ ليله القدر. قال: الهی ارید رحمتک. قال: رحمتی لمن رحم المساکین ليله القدر. قال: الهی ارید الجواز علی الصراط. قال: ذلك لمن تصدق بصدقه فی ليله القدر. قال: الهی ارید من اشجار الجنة و ثمارها. قال: ذلك لمن سبّح تسبیحة فی لילה القدر. قال: الهی ارید النجاة من النار. قال: ذلك لمن استغفر فی ليله القدر. قال: الهی ارید رضاك. قال: رضای لمن صلی رکعتین فی لילה القدر.﴾ ^(۱۰۹)

حضرت موسی عليه السلام در مناجات خود با خدا عرض کرد: خدایا، من خواهان قرب تو هستم. خداوند فرمود: قرب من از آن کسانی است که ليله القدر را بیدار

باشند. عرض کرد: خدایا، رحمتت را خواهانم. خداوند فرمود: رحمت شامل حال کسانی است که در شب قدر به مساکین رحم می کنند.
عرض کرد: خدایا، من جواز عبور از صراط را خواهانم.
خداوند فرمود: این جواز برای کسانی صادر می شود که در ليله القدر صدقه بدهند.

عرض کرد: خدایا، من خواهان درختان و میوه های بهشت هستم. خداوند سبحان فرمود: این نعمت برای کسانی است که در ليله القدر به تسبیح مشغولند.
عرض کرد: خدایا، من نجات از آتش را می طلبم. فرمود: نجات برای کسانی است که در ليله القدر به استغفار مشغولند.
عرض کرد: خدایا، من رضای تو را می طلبم. فرمود: رضای من را کسی جلب کرد که در ليله القدر دو رکعت نماز خواند.

ثواب نماز

پیامبر اعظم ﷺ فرمودند:

﴿من صَلَّى ركعتين في ليلة القدر، فقرأ في كل ركعة، فاتحه الكتاب مرة وقل هو الله احد سبع مرات، فاذا فرغ يستغفر سبعين مره، فمادام لا يقوم من مقامه، حتى يغفر الله له ولاءبويه. وبعث الله ملائكة يكتبون له الحسنات الى سنة اخرى وبعث الله ملكا الى الجنان يغرسون له الاشجار و يبنون له القصور، و يجرّون له الانهار ولا يخرج من الدنيا حتى يرى ذلك كله؛﴾^(۱۱۰)

کسی که در شب قدر، دو رکعت نماز بخواند و در هر رکعت، بعد از حمد، هفت مرتبه «سوره توحید» را بخواند و پس از اتمام نماز، هفتاد مرتبه «استغفر الله و اءتوب اليه» بگوید، از جای خویش برنخیزد تا خداوند او و پدر و مادرش را پیامرزد و ملائکه ای بفرستند تا حسنات او را تا سال دیگر یادداشت کنند و ملک دیگری را مامور سازد تا در بهشت برای او درختانی غرس کند و

قصرهایی بنا سازد که نهرهایی در آن جاری باشد و از دنیا نرود تا این که این الطاف خدا را در حق خود مشاهده نماید.

امام باقر علیه السلام فرمودند:

﴿من احیی لیلۃ ثلاث و عشرين من شهر رمضان، و صلی فیها مائة رکعة، و سّع الله علیه معیشته و كفاه امر من یعادیه، و اعاده من الغرق و الهدم و السرقة من شر الدنيا و دفع عنه هول منکر و نکیر، و خرج من قبره و نوره یتلاء لاهل الجمع و یعطی کتابه بيمينه و یکتب له براءة من النار و جواز علی الصراط و امان من العذاب و یدخل الجنة بغير حساب و یجعل فیها رفقاء النبیین و الصدیقین و الشهداء و الصالحین و حسن اولئک رفیقاً.﴾^(۱۱۱)

خدا رزق و روزی کسی که شب بیست و سوم ماه رمضان را احیا بدارد و در آن شب، صد رکعت نماز بخواند و وسیع گرداند و در مقابل دشمن، او را کفایت کند و از غرق شدن و ویرانی و سرقت، او را پناه دهد و ترس منکر و نکیر را از او مرتفع سازد و از قبرش خارج می شود، در حالی که نور او برای اهل محشر تلاء لئو دارد و نامه عملش را به دست راستش می دهند و برات آزادی از آتش و از صراط و امان نامه از عذاب به او داده می شود و بدون حساب و کتاب داخل بهشت می گردد و در بهشت، رفیق پیامبران و صدیقین و شهدا و صالحین خواهد شد و اینان خوب رفیقانی هستند.

ثواب صدقه

از امام علی بن موسی الرضا علیه السلام روایت شده است که فرمودند:

﴿من تصدق وقت افطاره علی مسکین برغیف، غفر الله ذنبه.﴾^(۱۱۲)

کسی که به وقت افطار، قرص نانی را به فقیری صدقه دهد، خداوند گناهانش را ببامرزد.

امام صادق علیه السلام نیز فرمودند:

﴿من تصدق في شهر رمضان بصدقه، صرف الله عنه سبعين نوعا من البلاء﴾
کسی که در ماه رمضان صدقه ای بدهد، خداوند سبحان، هفتاد نوع بلا و گرفتاری را از او در خواهد کرد.

ثواب غسل شب قدر

قال موسى بن جعفر عليه السلام:

﴿من اغتسل ليلة القدر و احياها الى طلوع الفجر، خرج من ذنوبه. ^(۱۱۳)﴾
«کسی که شب قدر غسل کند و تا طلوع فجر، احیا نگه دارد گناهانش بخشوده خواهد شد.»

ثواب قرائت سوره روم و عنكبوت

امام صادق عليه السلام فرمودند:

﴿من قراء سورتي العنكبوت و الروم في شهر رمضان، ليلة ثلاث و عشرين، فهو والله يا ابا محمد، من اهل الجنة لا استثني فيه ابدا.﴾
کسی که در شب قدر (شب بیست و سوم ماه رمضان) دو سوره عنکبوت و روم را بخواند، به خدا - ای ابو محمد - او بدون استثنا اهل بهشت است.

ثواب دو رکعت نماز در کنار قبر ابی عبدالله الحسین عليه السلام

امام صادق عليه السلام فرمودند:

﴿من شهدها - ليلة ثلاث و عشرين من شهر رمضان - عند قبر الحسين عليه السلام يصلي عنده ركعتين او ما تيسر له و ساءل الله الجنة و استعاذ به من النار آتاه الله ما ساءل و اعاذه ما استعاذ؛ ^(۱۱۴)﴾

«کسی که کنار قبر امام حسین عليه السلام شب بیست و سوم ماه رمضان را درک کند و در کنار قبر مطهر، دو رکعت یا آن مقداری که برایش مقدور باشد، نماز

بگزارد و از خدا درخواست بهشت کند و از آتش دوزخ به خدا پناه ببرد، خداوند خواسته او را اجابت خواهد کرد. »

ثواب زیارت سید الشهداء علیه السلام در شب قدر

امام صادق علیه السلام فرمود:

﴿اذا كان ليلة القدر، فيها يفرق كل امر حكيم، نادى مناد تلك الليلة من بطنان العرش: ان الله قد غفر لمن زار قبر الحسين علیه السلام في هذه الليلة؛﴾ (۱۶۵)

«هنگامی که شب قدر فرا رسد، در آن (شب) هر (گونه) کاری (به نحوی) استوار فیصله می یابد؛ در آن شب از درون عرش، منادی ندا در خواهد داد که: خداوند، کسی را که در این شب، قبر حسین علیه السلام را زیارت کند، خواهد بخشید.»

اثر راز و نیاز با خدا در دل شب

شیخ صدوق (رحمه الله علیه) در کتاب مجالس خود از ابن عباس نقل کرده است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند:

«هرگاه بنده نیایشگری با خدای خود در دل شب، خلوت کند و با او به مناجات و نیایش پردازد، خداوند، نور ایمان را در دل وی ثابت گرداند، آن گاه که خطاب به پروردگار جهانیان کرده و گوید:

یا رب! یا رب! یا رب! خداوند جلیل ندا در دهد که: لیبیک عبدی! از من بخواه تا عطایت کنم و بر من توکل کن تا کفایتت نمایم. »

همسانی پاره ای از اعمال با ليله القدر

فرهنگ غنی اسلام برای نشان دادن اهمیت فوق العاده و بیان عظمت پاره ای امور و سوق دادن مردم به آن سو، اجر آن اعمال را همسان با اجر عظیم ليله القدر معرفی کرده است.

از جمله این موارد، سه حدیث شریف زیر است:

پیامبر اکرم اسلام فرمودند:

﴿من مشى في صلح بين اثنين، صلى عليه ملائكة الله حتى يرجع و اعطى اجر ليلة القدر؛﴾^(۱۱۶)

«کسی که در راه برقراری صلح بین دو نفر گام بردارد، فرشتگان خدا بر او درود می فرستند تا به منزل باز گردد و در نامه عملش اجر شب قدر نوشته خواهد شد.»

امام صادق عليه السلام می فرماید:

﴿ليلة من امام عادل، خير من الف شهر ملك بني امية؛﴾^(۱۱۷)

«یک شب از ایام حکمرانی زمامدار عدالت پیشه، بهتر از هزار ماه حکومت بنی امیه است.»

ابی بن کعب از پیامبر صلى الله عليه وآله وسلم روایت کرده که حضرت فرمود:

﴿من قراء «انا انزلناه» اعطى من الاعجر، كمن صام رمضان و اعطي ليلة القدر؛﴾^(۱۱۸)

«کسی که به قرائت «انا انزلناه» پردازد، اجرش اجر کسی است که ماه رمضان روزه داشته و شب قدر احیا بدارد.»

دست ها را به دعا برداریم

چون رمضان، ماه نیایش و دعاست و علی عَلَيْهِ السَّلَامُ فرموده است:

﴿عليكم في شهر رمضان، بكثرة الاستغفار والدعاء﴾

بر شما باد در ماه رمضان به دعا و استغفار بسیار.

بی مناسبت نیست که دست به دعا برداشته و بگوییم:

خداوندا!

از تو می خواهیم که بر محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و آل او درود فرستی و همچنین بر امام زمان (عج) ما، حجت حق، منجی عالم بشریت نیز صلوات و سلامت را نثار کرده و فرجش را نزدیک فرمایی!

خداوندا!

لذت مناجات را در تمام عمر، به خصوص در شب های قدر به ما بچشان.

بارالها!

حلاوت تلاوت قرآن را همیشه خصوصا در شب های قدر به ما بچشان!

ایزدا!

در شب قدر برای ما آن مقدر فرما که برای علما، صلحا و اتقیا، مقدر فرمایی.

خدایا! ما را از تمام خیرات نازل شده در ماه رمضان و شب قدر کامیاب

گردان!

بار پروردگارا! دست های نیازمند ما را که امشب به درگاه بی نیازت بلند

شده، ناامید برمگردان!

خدایا! شر توطئه گران و ابرقدرت ها و طاغوت های ستمگر که قرن هاست

مستضعفان را زیر پای خود له می کنند، خنثی کن!

خداوندا!

عزت از دست رفته کشورهای اسلامی را به آنان باز گردان!

معبودا!

به وعده ای که در قرآنت داده ای که روزی مستضعفان زمین را به قدرت

کامل برسانی و حکومت عدل را در جهان بگسترانی، تحقق ببخش!

خدایا!

آنان که بر ضد اسلام و مسلمانان نقشه های خائنانه می کشند (خصوصاً

اسرائیل غاصب و آمریکای جنایتکار) در دنیا رسوا و نقشه هایشان را نقش بر

آب بفرما!

رحیما!

امشب وسیله هدایت گناهکاران، گمراهان، ره گم کردگان را فراهم و در

سراسر این ماه (رمضان) نشاط عبادت و انس با خودت را به ما عنایت بفرما!

ای محبوب دلها!

دعاهای ما را در حق دیگران اجابت فرما و مرگ ما را شهادت در راه خود

و زیر پرچم پیامبر عظیم الشان و تحت سایه ولایت اولیایت، قرار بده!

پی نوشت ها :

۱- روح، حقیقتی مافوق ملائکه است، به دلیل در مقابل هم قرار گرفتن آن دو در سوره قدر: (تنزل الملائکه و الروح). (قال ابوبصیر: قلت للامام جعفر الصادق عليه السلام: جعلت فداک، الروح لیس هو جبرائیل؟ قال عليه السلام: الروح اعظم من جبرائیل، ان جبرائیل من الملائکه و ان الروح هو خلق اعظم من الملائکه، اے لیس يقول الله تبارک و تعالی: (تنزل الملائکه و الروح)؟) (تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۶۳۸ و تفسیر برهان، ج ۴، ص ۴۸۱). بعضی گفته اند: صنفی از ملائکه را روح گویند، که آنها را دیگر ملائکه نبینند، مرگ در شب قدر، برخی هم آن را به معنای رحمت گرفته اند؛ بعضی دیگر نیز آن را به وحی تفسیر کرده اند. «برای اطلاع بیشتر رک: تفسیر محمد مومن مشهدی بر جزء سی ام؛ حسین بن احمد حسینی شاه عبدالعظیمی، تفسیر اثنی عشری، ج ۱۴، ص ۲۰۱؛ سید عبدالحسین طیب، اطیب البیان، ج ۱۴، ص ۱۸۰؛ تفسیر نمونه، ج ۲۷، ص ۱۷۷؛ محمد صادقی، الفرقان، ج ۳، ص ۳۸۲».

۲- در پاره ای از نسخه ها: «شب قدر است و طی شد نامه هجر» است.

۳- دیوان حافظ، به تصحیح محمد قزوینی، غزل ۲۵۱، ص ۱۷۰.

۴- محمد رضا حکیمی، خورشید مغرب، ص ۱۲۷ و ۱۲۸، با کمی تغییر.

۵- در این که عدد هزار برای تعداد است یا تکثیر، بین مفسران، اختلاف نظر وجود دارد؛ بعضی همانند عدد هفت و هفتاد که در قرآن برای کثرت استعمال شده است برای تکثیر می دانند و برخی آن را برای تعداد دانسته و می گویند: اصولاً عدد همیشه برای تعداد است، مگر این که قرینه روشنی بر تکثیر باشد.

۶- ملا محسن فیض کاشانی، تفسیر صافی، ج ۵، ص ۳۵۲ و بحار الانوار، ج ۹۵، ص ۴۹.

۷- ابوالفضل رشید الدین میبیدی، کشف الاسرار و عدة الابرار، ج ۱۰، ص ۶۴.

۸- امام خمینی، پرواز در ملکوت، ص ۲۲۶.

۹- حسن بصیری، ارمغان مور، ص ۲۵.

۱۰- برگرفته از خطبه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در روز جمعه آخر ماه شعبان.

۱۱- دیوان ابن السیف، ج ۵، ص ۳۱.

۱۲- جواد محدثی، سینای نیاز، ص ۱۴۷، با کمی تصرف.

۱۳- ر. ک: دعای روز ۲۷ رمضان.

- ۱۴- سید محمد حسین طباطبایی، سنن النبی، ص ۲۹۶.
- ۱۵- بحار الانوار، ج ۹۴، ص ۱۰.
- ۱۶- العروسی الحویزی، تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۶۱۵.
- ۱۷- دیوان حافظ، به اهتمام محمد قزوینی و دکتر قاسم غنی، ص ۱۲۴.
- ۱۸- رک: محدث قمی، فوائد الرضویه، ص ۱۰؛ محمد تنکابنی، قصص العلماء، ص ۱۱۸؛ رضا مختاری، سیمای فرزندگان، ج ۳، ص ۱۶۷.
- ۱۹- (قال ابو عبدالله عليه السلام: قال رسول الله صلى الله عليه وآله: ان الله عزوجل اختار من الايام، الجمعة و من الشهور، شهر رمضان و من الليالي، ليله القدر و اختارني على جميع الانبياء و اختار مني عليا و فضله عليا و فضله على جميع الاوصياء.) «ر.ك: وسائل الشيعة، ج ۵، ص ۶۷؛ بحار الانوار، ج ۹، ص ۱۶۰؛ ينابيع الموده، ص ۴۸۶.»
- ۲۰- (قال السائل: يابن رسول الله، كيف اعرف و ان ليله القدر تكون في كل سنة؟)
- ۲۱- مجموعه رسائل و مقالات فلسفی، به تصحيح غلامحسين رضائزاد (مقاله شب قدر).
- ۲۲- ادبيات فارسی، بر مبنای تاءليف استوری، ترجمه برگل، ج ۱، ص ۱۷۳.
- ۲۳- معجم مولفی الشيعة، ص ۳۲۱.
- ۲۴- علامه شيخ محمد شلتوت می نویسد:
- «در سال های اخیر، عادت می بینم مسلمانان پیدا شده، آن این است که یکی از شب های ماه رمضان را به عنوان «شب قدر» احیا می دارند و می پندارند که این معنای همان شب زنده داری است که پیامبر صلى الله عليه وآله درباره اش چنین فرمود: کسی که شب قدر را از روی ایمان و اخلاص احیا بدارد، خداوند تمام گناهان او را می آمرزد.»
- ۲۵- حج (۲۲)، آیه ۷۴.
- ۲۶- شيخ طوسی، التبیان، ج ۱۰، ص ۳۸۵؛ فتح القدير، ج ۵، ص ۴۷۲ و مجمع البحرين، ماده قدر.
- ۲۷- طلاق (۶۵) آیه ۷.
- ۲۸- در این خصوص آیه الله شيخ جعفر شوشتری در فوائد المشاهد گوید: «بعضی اشکال کرده اند که ملائکه زیاده از حد است و محال است که زمین گنجایش آنها را داشته باشد و جواب داشته شده که قبیل نازل می شوند؛ یعنی یک طایفه می آیند و عروج می کنند و بعد از آن، طایفه دیگری می آیند.»

و افزوده است، برای نازل شدن ملائکه و روح در شب قدر، چند وجه وجود دارد: اول آن که: این نازل شدن برای خصوصیتی است که خداوند عالم برای زمین قرار داده است، در خصوص این شب قدر.

دوم آن که: نازل می شوند برای ملاحظه کردن پاره ای از عبادات که در زمین است و در آسمان نیست، مثل: «اطعام فقرا و مساکین» زیرا که این عبادت بزرگ در آسمان ها نیست، لذا برای بزرگی شأن این عبادت به زمین نازل می شوند تا اطعام بر فقرا و مساکین را ببینند...

سوم آن که: نزول ملائکه در شب قدر برای شنیدن گریه و ناله های گناهکاران است، زیرا آنها از فرمایش خداوند تعالی (انین المذنبین احب الی من تسبیح المسبحین.) دانسته اند که ناله گناهکاران افضل از تسبیح تسبیح کنندگان است و چون در آسمان ها اهل معصیت نیست که ناله او را در مقام توبه بشنوند، لذا به زمین می آیند تا این عبادت را ببینند و در حدیث است که حضرت جبرئیل عَلَيْهِ السَّلَامُ با ناله کنندگان مصافحه می کند و ملائکه بر او سلام می کنند و علامت مصافحه سید ملائکه (حضرت جبرئیل) آن است که در شخص رقتی حاصل می شود و نورانیته پیدا می گردد.

۲۹- نگارنده، این چند سطر را مدیون تذکر دانشمند محترم، حجه الاسلام محمد علی سرافراز است.

۳۰- روضه کافی، ص ۱۱۸.

۳۱- تفسیر منهج الصادقین، ذیل تفسیر سوره قدر.

۳۲- طبرسی، مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۵۱۸.

۳۳- محمد جمال الدین القاسمی، تفسیر القاسمی، ج ۱۷، ص ۲۱۸.

۳۴- تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۶۲۰؛ البرهان فی تفسیر القرآن، ج ۴، ص ۴۸۸ و مجمع

البیان، ج ۱۰، ص ۵۱۸.

۳۵- سیوطی، الدر المنثور، ج ۶، ص ۳۷۱.

۳۶- اصول کافی.

۳۷- قدر ^(۹۷)، آیه ۴.

۳۸- دخان ^(۴۴)، آیه ۴.

۳۹- قدر ^(۹۷)، آیه ۵.

۴۰- ابوالفضل میبدی، کشف الاسرار، ج ۱۰، ص ۵۵۹.

۴۱- فیض القدیر، ج ۲، ص ۱۵۸ و کتاب التاج، ج ۲، ص ۷۹.

- ۴۲- صحیح بخاری، ج ۳، ص ۶۱، کتاب الصوم، باب معرفه لیله القدر.
- ۴۳- فتح الباری، ج ۴، ص ۲۳۳ و کافی، ج ۶، ص ۷.
- ۴۴- الدر المنثور، ج ۶، ص ۳۷۱؛ التاج، ج ۲، ص ۷۹ و فیض القدیر، ج ۲، ص ۱۵۸.
- ۴۵- اصول کافی، ج ۱، ص ۲۵۸.
- ۴۶- تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۹۱۸؛ و نیز رک: مجمع البیان.
- ۴۷- بحار الانوار، ج ۴۰، ص ۵۴.
- ۴۸- الصحیفه السجادیه، ص ۶۶ و مصباح المتهدج، ص ۶۰۷.
- ۴۹- خداوند یکی از شب های ماه رمضان را بر شب های هزار ماه برتری داد و آن شب با فضیلت را شب قدر نامید.
- ۵۰- نور الثقلین، ج ۵، ص ۶۱۸.
- ۵۱- مثلا زمخشری در کشاف می گوید: ارتقای فضیلت شب قدر تا این حد، علتش وجود مصالح دینی است، از قبیل نزول ملائکه و روح و تفضیل هر امری از روی حکمت.
- ۵۲- یعنی عمل در شب قدر بهتر از عمل در هزار ماهی است که شب قدر در آن نباشد.
- ۵۳- الکافی، ج ۱، ص ۲۴۸ و بحار الانوار، ج ۲۵، ص ۸۰.
- ۵۴- رک: محمد تقی تهرانی، تفسیر روان جاوید و علی بن ابراهیم قمی، تفسیر قمی.
- ۵۵- ملا محسن فیض کاشانی، تفسیر صافی، ج ۵.
- ۵۶- (قال محمد بن علی الباقر لابنه جعفر علیهما السلام: ان الله حبا ثلاثه اشياء فی ثلاثه اشياء، خباء رضاه فی طاعته، فلا تحقرن من الطاعه شیئا فلعل رضاه فیه، و خباء سخطه فی معصيته، فلا تحقرن من المعصیه شیئا فلعل سخطه فیه. و خباء اولیاءه فی خلقه، فلا تحقرن احدا فلعله ذلک الولی). «سید محسن امین، اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۶۵۸، به نقل از نثر الدرر. «
- ۵۷- شیخ عباس قمی، سفینه البحار، ج ۲، ص ۴۱۱ و بحار الانوار، ج ۹۴، ص ۵. شرح نهج البلاغه، ج ۲۰، ص ۱۵۴.
- ۵۸- خطیب شریینی، تفسیر السراج المنیر، ج ۴، ص ۵۶۷.
- ۵۹- شیخ طوسی، التبیان، ج ۱، ص ۳۸۵؛ التاج، ج ۲، ص ۳ و فتح الباری، ج ۴، ص ۲۳۲.
- ۶۰- رک: طبرسی، مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۵۲۰ و کاشانی، منهج الصادقین، ج ۱۰، ص ۳۰۸.
- ۶۱- گفتنی است که پیامبر و ائمه طاهرین مسلما زمان شب قدر را می دانسته اند؛ لذا هنگامی که از امام علیه السلام سوال می شود که آیا شما می دانید چه شبی، شب قدر است؟ می فرمایند: چگونه

- نمی دانیم، در حالی که ملائکه در آن شب ما را طواف می کنند! «رک: تفسیر برهان، ج ۴، ص ۴۸۸؛ نور الثقلین، ج ۵، ص ۶۳۹ و بصائر الدرجات، ص ۲۲۱.»
- ۶۲- سید محمد باقر حجتی، پژوهشی در تاریخ قرآن، ص ۳۹.
- ۶۳- احکام القرآن، ج ۲، ص ۲۳۹، به نقل مرحوم مغنیه در التفسیر الکاشف، ج ۷، ص ۵۹۱.
- ۶۴- این قول در بین برادران عامه مشهور است. رک: التاج، ج ۲، ص ۸؛ محمد حسین طباطبایی، المیزان، ج ۲۰، ص ۴۷۴ و طبسی، زاد المعاد، ص ۱۸۰.
- ۶۵- دخان^(۴۴)، آیه ۳.
- ۶۶- تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۶۲۱، به نقل از کافی، ص ۱۵۷.
- ۶۷- تفسیر السراج المنیر، ج ۴، ص ۵۶۶ و بحار الانوار، ج ۹۴، ص ۱۰.
- ۶۸- وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۲۶۲؛ بحار الانوار، ج ۹۴، ص ۹ و دعائم الاسلام، ج ۱، ص ۲۸۲؛ تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۶۲۶.
- ۶۹- خصال، ج ۲، ص ۱۰۲ و بحار الانوار، ج ۹۴، ص ۱۶.
- ۷۰- روضة الواعظین، ص ۳۴۸.
- ۷۱- بحار الانوار، ج ۹۴، ص ۴ و مستدرک الوسائل، ج ۷، ص ۴۷۴.
- ۷۲- الکافی، ج ۲، ص ۶۲۸.
- ۷۳- اقبال الاعمال، ص ۲۰۶.
- ۷۴- (... و لا یدع مومنا و لا مومنه الا سلم علیه، الا مدمن الخمر و آکل لحم الخنزیر و المضمخ (بوی خوش بر خویشتن آلودن) بالزعفران.) (تاءویل الآیات الباهره، ج ۲، ص ۸۱۶).
- ۷۵- تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۶۱۵، به نقل از مجمع البیان، و من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۱۵۹.
- ۷۶- کشف الاسرار، ج ۱۰، ص ۶۵۶.
- ۷۷- حافظ.
- ۷۸- یحیی بن سعید در نزهه الناظر، ص ۱۴. غسل های مستحبی را ۴۵ غسل می داند.
- ۷۹- وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۹۳۶.
- ۸۰- سید محسن امین، مفتاح الجنات، ج ۳، ص ۲۸۳.
- ۸۱- دعائم الاسلام، ج ۱، ص ۲۸۱ و بحار الانوار، ج ۹۷، ص ۴.
- ۸۲- امالی طوسی، ص ۶۷۶ و بحار الانوار، ج ۹۷، ص ۴.
- ۸۳- بقره^(۲) آیه ۲۲۲.

- ۸۴- الطريق الى الله، ص ۱۷۲ و ۱۷۳.
- ۸۵- نهج البلاغه (فيض الاسلام)، ح ۴۰۹؛ وسائل، ج ۶، ص ۷۷ و المحجة البيضاء، ج ۷، ص ۶۳.
- ۸۶- کفعمی، المصباح، ص ۵۸۵ و بحار الانوار، ج ۹۵، ص ۱۴۸.
- ۸۷- مائده (۵)، آیه ۳۵.
- ۸۸- سيد ابن طاووس، الاقبال بالاعمال الحسنه، ص ۱۸۶.
- ۸۹- حسين نوری، نجم الثاقب، ص ۵۱۰.
- ۹۰- وسائل الشيعه، ج ۱۸، ص ۴۷۴.
- ۹۱- وسائل الشيعه، ج ۴، ابواب الدعاء، باب ۳۱، حديث ۱.
- ۹۲- وسائل الشيعه، ج ۴، ابواب الدعاء، باب ۳۱، حديث ۳.
- ۹۳- شيخ طوسی، الامالی، ج ۱، ص ۱۵۷.
- ۹۴- شيخ طوسی، الامالی، باب ۵، ح ۴.
- ۹۵- اعراف (۷)، آیه ۵۵.
- ۹۶- محمد رضا حکیمی و ديگران؛ الحياة، ج ۱، ص ۲۳۸.
- ۹۷- شرايط ديگری نیز در کتب مربوطه، از قبيل عدة الداعي و وسائل الشيعه آمده است که
علاقه مندان به آنها رجوع فرمایند.
- ۹۸- نمل (۲۷)، آیه ۶۲.
- ۹۹- وسائل الشيعه، ج ۱، باب ۹۶، جهاد النفس، روایت ۲.
- ۱۰۰- سيد محمد حسين طباطبائي، سنن النبي ﷺ، ص ۲۹۹ و وسائل الشيعه، ج ۷، ص ۳۹۷.
- ۱۰۱- صدوق، الامالی، ص ۷۴۷، مفاتيح الجنان، ۲۲۲.
- ۱۰۲- حسن حسن زاده آملی، هزار و یک کلمه، ص ۶۷۳.
- ۱۰۳- الوافي، ج ۱، باب مجالسة العلماء و صحبتهم، ص ۴۶.
- ۱۰۴- فرازهايی از زندگانی خاتم المجتهدين شيخ انصاری (رحمه الله عليه)، ص ۴۶.
- ۱۰۵- سيد نعمت الله حسینی، مردان علم در میدان عمل، ص ۶۰ و ذبيح الله محلاتی، اختران
تابناک، ج ۱، ص ۱۳۴.
- ۱۰۶- رک: شيخ جعفر شوشتری، فوائد المشاهد.

- ١٠٧- (عن ابى عبدالله انه قال: لو قراء رجل ليله ثلاث و عشرين من شهر رمضان (انا انزلناه فى ليلة القدر) الف مرة، لاصبح و هو شديد اليقين بالاعتراف بما يخص به فينا، و ما ذلك الا شىء عاينه فى نومه.) «تحفة الزائر، ص ٢٠٣ و مفتاح الجنات، ج ٣، ص ٢٧٨.»
- ١٠٨- سيد قطب، فى ظلال القرآن، ج ٨، ص ٦٢٨؛ ميرزا حسين نوري، مستدرک الوسائل، ج ٧، ص ٤٥٨ و روضه الواعظين، ص ٣٤٩.
- ١٠٩- مستدرک الوسائل، ج ٧، ص ٤٥٦ و الاقبال بالاعمال الحسنه، ص ٤١٧.
- ١١٠- مستدرک الوسائل، ج ٧، ص ٤٥٥.
- ١١١- فضائل الاءشهر الثلاثه، ص ١٣٨؛ روضه الواعظين، ج ٥، ص ٣٤٩ و بحارالانوار، ج ٩٥، ص ١٦٨.
- ١١٢- بحارالانوار، ج ٩٦، ص ١٦٧.
- ١١٣- صدوق، ثواب الاعمال، ص ١٧١؛ بحارالانوار، ج ٩٦، ص ٣١٩ و احمد بن محمد حلي، عدة الداعى، ص ٩٢.
- ١١٤- الاقبال بالاعمال الحسنه، ص ٤٤٠ و بحارالانوار، ج ٩٥، ص ٦٦.
- ١١٥- كامل الزيارات، ص ١٨٤ و بحارالانوار، ج ٩٥، ص ١٦٦.
- ١١٦- مجموعه الاخبار، ص ٧٠، به نقل از لثالى.
- ١١٧- محمد بن محمد رضا قمى مشهدى، تفسير كنز الدقائق، ج ١٤، ص ٣٧٢ و تاءويل الآيات الباهرة، ج ٢، ص ٧ - ٨.
- ١١٨- مجمع البيان، ج ٥، ص ٥١٦، طبق نقل تفسير كنز الدقائق، ج ١٤، ص ٣٥٤.

فهرست مطالب

۲	سوره قدر
۳	سرآغاز
۳	قدر را قدر بدانیم
۱۱	پیشتانزان این میدان
۱۳	در نام گذاری ليله القدر
۱۶	شب قدر مخصوص زمان پیامبر اکرم ﷺ نیست
۱۸	آیا شب قدر مخصوص به امت اسلامی است؟
۱۹	فضایل شب قدر
۱۹	شب آمرزش گناهان است
۱۹	قلب ماه رمضان است
۱۹	سرور شب هاست
۱۹	از هزار ماه بهتر است
۲۰	به چه سبب شب قدر بهتر از هزار ماه است؟
۲۱	نزول قرآن در این شب
۲۲	سوره قدر
۲۲	شب مبارک
۲۳	تعیین شب قدر
۲۸	شب بیست و سوم
۳۲	شب قدر در مناطق مختلف
۳۴	محرومان از برکات ليله القدر

۳۶	اجمالی از وظایف ما در شب قدر
۳۶	۱. غسل
۳۶	۲. احیا و شب زنده داری
۳۷	۳. شناخت شأن قرآن
۳۷	۴. تلاوت قرآن
۳۸	۵. توبه و استغفار
۴۰	چرا باید استغفار کرد؟
۴۰	شرایط توبه و استغفار
۴۰	۶. خواندن دعای جوشن کبیر و دیگر ادعیه ماء ثوره
۴۱	فهرست برخی از شرح های ادعیه رمضان
۴۳	۷. توسل به ولایت ائمه هدی
۴۴	۸. نماز
۴۴	۹. قرآن بر سر گرفتن
۴۵	۱۰. تجدید عهد با امام زمان (عج) و خواندن دعای فرج
۴۵	تذکرات لازم
۴۹	قطع امید از دیگران
۵۰	۱۱. اعتکاف
۵۳	برترین اعمال در شب قدر
۵۶	پاداش اعمال شب قدر
۵۶	ثواب خواندن سوره قدر
۵۶	ثواب احیای ليله القدر
۵۶	ثواب اعمال نیک دیگر
۵۷	ثواب نماز
۵۸	ثواب صدقه

۵۹	ثواب غسل شب قدر
۵۹	ثواب قرائت سوره روم و عنكبوت
۵۹	ثواب دو رکعت نماز در کنار قبر ابي عبدالله الحسين <small>عليه السلام</small>
۶۰	ثواب زيارت سيد الشهداء <small>عليه السلام</small> در شب قدر
۶۰	اثر راز و نياز با خدا در دل شب
۶۱	همسانی پاره ای از اعمال با ليله القدر
۶۲	دست ها را به دعا برداريم
۶۴	بي نوشت ها :
۷۱	فهرست مطالب